

V. V. V I N O G R A D O V :

A nyelvfejlődés belső törvényeinek fogalma a marxista nyelvtudomány általános rendszerében.

09526

1

I.V.SZTÁLIN "A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései" c. munkájában a fegyelmezett és világos gondolkodás lenyűgöző lakonizmusával s meggyőző erejével fejti ki a marxista nyelvtudomány hibátlanul felépített elméletét. I.V.SZTÁLIN általánosítja, továbbfejleszti és elmélyíti MARX, ENGELS, LENIN nézeteit a nyelv társadalmi természetéről, az emberiség történetében játszott óriási szerepéről, s ő a legelső a nyelvtudomány történetében, aki szabatosan meghatározza a nyelvnek mint társadalmi jelenségnek a lényegét, a nyelv különleges sajátosságait a többi társadalmi jelenségek sorában, valamint a nyelv funkcióját; vagyis azt, hogy a nyelv az érintkezésnek és a gondolatok kicserélésének eszköze a társadalom valamennyi tagja számára. I.V.SZTÁLIN pontosan körülhatárolta a nyelv legfőbb alkatrészeit ill. szerkezeti elemait és szemléletesen megmutatta összefüggésüket és kölcsönhatásukat. Élesen megvilágította a nyelvi szerkezet sajátos mivoltát, s ezzel kapcsolatosan feltárta a nyelvfejlődés általános tendenciáját, ami abban áll, hogy a nyelv szilárd "alapjának" és a szókészlet változékony részének változásai egymástól különböző, nem egyforma ütemben folynak le. A nyelv szerkezetében, mely egységes egészet alkot, minden alkatrész ill. elem törvényszerű kapcsolatban áll, törvényszerűen összefügg egymással: a hangrendszer, a nyelvtan, a szókészlet /belső magvával, az alapszókinccsel együtt/ kölcsönösen összefügg és kölcsönösen feltételezi egymást. A nyelv szerkezetében, felépítésében különleges szerepet játszik a nyelvtani rendszer és az alapszókinccs, mely a nyelv alapját, "sajátosságának lényegét" alkotja.

I.V.SZTÁLIN hangsúlyozta, hogy éppen a nyelv sajátosságának lényege alkotja a nyelv minőségét általában - az osztály-dialektustól eltérően, - és hogy éppen a nyelv nyelvtani rendszerének és alapszókinccsének sajátosságai határozzák meg minden

egyedülálló nyelv sajátos minőségét, eredetiségét, nemzeti jellegét. A nyelv alapjának ezt a szilárdságát az egész nyelv szilárdsága, mindennemű erőszakos asszimilációval szemben tanúsított óriási ellenállóképessége magyarázza. Az, hogy a nyelvnek, amely alapjában igen szilárd, különféle elemei nem egyforma ütemben változnak, nem vezet a nyelvszerkezet széthullására, nem bontja meg szerkezeti egységét ill. teljességét; belső egysége és egyben belső fejlődése magától értetődően feltételezi a réginek és újnak ellentétét, harcát. Abból a sztálini tanításból, amely szerint a nyelv számos korszak terméke s a nyelv különféle elemeinek fejlődése egyenlőtlen, az következik, hogy a mai /és bármilyen/ nyelvállapotban a nem régi, új és újabb keletű nyelvi alakulatok és jelenségek mellett a régebbi korok tényei is megférnek. A nyelv mint társadalmi jelenség e különleges szerkezetének sajátosságaival szervesen összefüggő fejlődési törvényeinek sajátosságai is. I.V.SZTÁLIN világosan és szabatosan jellemezte a nyelvfejlődés menetének egymásutániságát, vagyis hogy ez a fejlődés a nyelvi szerkezet alap-elemeinek kifejlesztése és tökéletesítése útján megy végbe, és megjelöli azokat a kritériumokat, amelyek alapján felmérhetjük, s azokat az eszközöket, amelyek segítségével elemezni tudjuk a nyelv történelmi tökéletesedését. I.V.SZTÁLIN megmutatta, hogy módszertanilag mennyire szükségszerű és hasznos a nyelvet és a nyelvfejlődés törvényeit a társadalom történetével, olyan közösségek, mint a törzs, nép, nemzet, egymást követő történelmi átalakulásával a legszorosabban összekapcsolva vizsgálni. A nyelv lényegének mint társadalmi jelenségnek mélyreható marxista meghatározása, a nyelv szerkezetének és jellemző ismérveinek, valamint a nyelvfejlődés általános tendenciáinak megvilágítása gondosan megalapozott történelmi tényekkel, a nyelv és a termelés, a nyelv és az alap, a nyelv és a felépítmény közötti viszonyoknak, a nyelv és a gondolkodás közötti elválaszthatatlan kapcsolatnak, valamint a nyelv történelmi-társadalmi mozgásában megfigyelhető főbb szakaszoknak és folyamatoknak a megállapítása - egészen közel vitték a nyelvtudományt fő céljának eléréséhez: a nyelvfejlődés belső törvényeinek megértéséhez és meghatározásához.

2

A nyelvfejlődés belső törvényei kérdésének tisztázása és konkretizálása a marxista nyelvtudomány rendszerén belül elválaszthatatlan azoktól a minőségileg új meghatározásoktól, amelyeket a dialektikus és történelmi materializmus filozófiájában találunk, a törvény, a fejlődés, valamint a különféle társadalmi jelenségek fejlődésének belső törvényei fogalmára.

A nyelv életében és történetében érvényesülő törvény fogalma a nyelvtudomány fejlődésével párhuzamosan változott, mégpedig a különféle nyelvészeti elméletek filozófiai alapjaitól függően. A nyelvi törvény lényegének megértésére a mindennapi szóhasználat árnyalatai is hatással voltak. A mai nyelvtudósok körében

igen elterjedt az, hogy a "törvény" szót a nyelvi jelenségek területén alkalmazva olyan értelemben használják, mint ahogy azt az ujgrammatikusok és utódaik tették. A "nyelvi törvény"-ről kialakított csökevényes elképzelések bizonyos elemei részben mind a mai napig a szovjet tudósok munkájában is visszatükröződnek a nyelvfejlődés belső törvényei lényegének különféle értelmezésében.

A "törvény" műszó a nyelvvel kapcsolatosan a marxista nyelv-tudomány előtti időkben híjával volt a szilárd tartalomnak. Pl. V.A. BOGOROGYICKIJ "Az orosz nyelvtan általános tanfolyama" c. munkájában ezt olvassuk: "... a nyelv területén csak olyan törvényekről lehet szó, amelyek az ugyanazon viszonyok között, a feltétlenül ugyanazon a nyelven és tájszóláson belül és ugyanazon korban észlelt jelenségek állandóságára vonatkoznak ... A hangtörvényeknek, mint általában a nyelv törvényeinek, ereje az emlékezőképesség és szokás erején alapul."¹ De még a hangtörvényekről is, amelyeket kezdetben a "vak szükségyszerűség" erejével ruháztak fel, B.DELBRÜCK azt írta "Einleitung in das Sprachstudium" c. művében, hogy azok "... nem egyebek, mint: egyöntetűség, ami egy bizonyos nyelvben és egy bizonyos időben keletkezett s ami csak erre a nyelvre, és időre érvényes. Kétséges, hogy egyáltalában alkalmazható-e rájuk a "törvény" kifejezés ... A nyelv emberi cselekvésekből és tevékenykedésből /Handlungen/ jön létre, és ezért a hangtörvények nem a természeti jelenségek törvényszerűségeiről szóló tan, hanem az emberi, s ugylátszik önkényes cselekvések törvényszerűségeiről szóló tan körébe vágnak."²

Általános nyelvészeti összefoglalásokban és speciális nyelvészeti munkákban még a legutóbbi időkben is akadtak ennél sokkal ingatagabb megjegyzések is a hangtörvényről. Így pl. A.I. TOMSZON prof. "Általános nyelvészet" c. munkájában /V.fejezet, 6 §/ - H.PAUL "Prinzipien der Sprachgeschichte" c. műve hasonló gondolatainak megfelelően - a hangtörvény lényegét annak a ténynek egyszerű megállapításában foglalja össze, hogy "egy bizonyos időben az illető nyelvcsoporthoz bizonyos hangváltozás ment végbe." Egyes nyelvészek még jobban leszűkítik a hangtörvény érvényesülésének jellegére és hatókörére vonatkozó felfogást, s azt hangoztatják, hogy sok hangtani folyamat van, ami szórványos jellegű. Ezeknek a nyelvtudósoknak az a véleményük, hogy a "hangtörvény" csupán annyit jelent, hogy "hangváltozás történt ilyen és ilyen szavakban és példákban." Hasonlóképpen értelmezi a hangtörvényt A.M.SZELISCSEV prof. "Az orosz nyelvtörténet körébe vágó kritikai megjegyzések" c. tanulmányában.³

Olykor két-három példa kedvéért konstruáltak egy ósnyelvi törvényt, s közben sokkal több volt alóla a kivétel. Mivel a kivételeket meg kell magyarázni, új törvényt alkottak, mely a régi törvényt kiszorította, és így a hangtörvények, BRÜCKNER találó kifejezésével élve, "mint a falevelek, tavasszal kihajtanak, ősszel lehullanak."⁴

Egy-egy következetes és szabályszerű hangváltozást, melyet feltételesen "törvénynek" neveztek /pl. az $e \rightarrow o$ hangváltozás tör-

vényét az orosz nyelvben stb./, bizonyos esetekben az analógia hatására szűkítették le. A nyelv más területeivel kapcsolatban a "törvény" műszót még feltételesebben szokták alkalmazni, és igen kiváló nyelvtudósok is gunyorosan emlegették /pl. F. de SAUSSURE. Lásd a "Cours de linguistique générale" orosz fordítása 96-97. lapját/. A mai burzsoá idealista nyelvtudomány történelemellenessége csakis arra vezethet, hogy kiküszöbölik, vagy rendkívül meghamisítják a "nyelvi törvény" fogalmát. Pl. a strukturalisták hajlanak arra, hogy "törvénynek" tartsák a nyelvi szerkezet elemei között levő azon, minden időkre szóló vagy időtől független /s legtöbbször páros/ viszonyokat és kapcsolatokat, amelyeket a legkülönbözőbb nyelvi kategóriák és jelenségek összevissza dobálása és történetellenes sematizálása útján állapítottak meg. A "synchronia" és "diachronia" szétosztása és egymással való szembeállításra még azt sem engedí, hogy a hangtörvény fogalmával összekapcsoljuk a nyelvrendszer történetileg egymást követő hangváltzásait. De amíg a hangtan terén bevett szokás volt törvényekről beszélni,⁵ addig a nyelv más területein lefolyó változásokkal kapcsolatban sürűn használták a "tendencia" szót.

Igy VENDRYES "Le langage" c. könyvében azt állítja, hogy "az alaktani változásokban két alapvető tendencia uralkodik. Az egyik az egyöntetűség szükségességéből folyik, amely a rendellenesekké /"kivételekké"/ váló morfémeik megsemmisítését követeli; a másik pedig a szemléletesség szükségéből, ami új morfémeiket igyekszik teremteni... A szükségzerű egységesség az analógia segítségével valósul meg."⁶

MARR elmélete általában véve félrevezetett a nyelv mint sajátos társadalmi jelenség törvényeinek megismerése dolgában. A nyelvfejlődés törvényeit azonosította a felépítmény fejlődésének és változásainak törvényeivel, vagy pedig a fantasztikus stadiális változások pórázára kötötte őket, hozzájuk kapcsolva a nem kevésbé fantasztikus egyetemes "szemantikai törvényeket".

Ha megnézzük R.O.SOR és N.Sz.CSEMODANOV professzorok "Bevezetés a nyelvtudományba" c., az u.n. "új nyelvelmélet" hatásával átítatódott egyetemi tankönyvét, azt tapasztaljuk, hogy a nyelv törvényeinek fogalma is kettős. Egyfelől ismétli a hangtörvényeknek ugyanazon meghatározását, amely az új grammatikusokra jellemző, különben A.MEILLET-nek és J.VENDRYÉS-nek ezen irányzat más összehasonlító nyelvészeinek megszorításaival. Másfelől R.O.SOR és N.Sz.CSEMODANOV azt ajánlja, hogy "a nyelv mozgástörvényeit a nyelv életének azon területén keressük, amely közvetlenebbül tükrözi a nyelv társadalmi függőségét, vagyis a nyelvnek azon létformáiban, amelyek a társadalmi és gazdasági alakulatok váltakozásának időszakában figyelhetők meg."⁷ Másszóval a szerzők a nyelv "osztályjellegét" valló és a nyelvet ideológiai felépítménynek tekintő marxista tételből kiindulva a nyelv mozgásának törvényszerűségeit a nyelvnek az alapok fejlődése és változása okozta "alakváltozásaiban" és következtetésképpen, a különféle nyelvtípusok stadiális változásai-

nak állítólagos törvényeiben keresték. R.O.SOR és N.Sz.CSEMODANOV véleménye szerint megállapítható, hogy a legeltérőbb szerkezetű nyelvek stadiális fejlődésének is közös utjai vannak. R.O.SOR és N.Sz. CSEMODANOV tehát /akárcsak N.J.MARR és I.I. MESCSANYINOV más "tanítványai" is/ határozottan tagadják a nyelvfejlődés belső törvényeinek szerepét. Véleményük szerint a nyelv "önmozgásának" eszméje, a nyelv történelmi mozgásának, mint "a társadalmi alap fejlődésétől független spontán mozgásnak eszméje a velejéig idealista."⁸

A marxizmust megelőző nyelvészeti hagyományban tehát a nyelvi törvény fogalma és értelmezése homályos és ellentmondásos volt. Hogy tisztázhassuk a marxista filozófiának, tehát a marxista nyelvészetnek is a "törvény"-fogalmát, természetesen a marxizmus-leninizmus klasszikusainak a kérdéssel kapcsolatos megnyilatkozásaihoz kell fordulnunk.

A marxizmus-leninizmus klasszikusainak tanítása értelmében a törvényszerűség és törvény elsősorban is: a jelenségek kölcsönös kapcsolata, egymástól való kölcsönös függése. Törvényszerű t.i. az a folyamat, hogy a jelenségek fejlődésük közben, kölcsönösen összefüggnek egymással. Törvénynek nevezzük azokat a tételeket is, amelyek általánosítva fejezik ki a jelenségek kölcsönös kapcsolatait, egymástól való kölcsönös függését, valamint az összefüggő jelenségek fejlődésének menetét és egymásutániságát egymástól való kölcsönös függésükben. A kölcsönös kapcsolat és egymástól való kölcsönös függés: a törvényszerűségnek és törvénynek legáltalánosabb és legfőbb vonása. " ... A jelenségeknek a dialektikus módszerrel megállapított kölcsönös kapcsolata és egymástól való kölcsönös függése a mozgásban levő anyag fejlődésének törvényszerűsége,"⁹ - tanítja I.V.SZTÁLIN. Nemcsak a jelenségek közötti összefüggés, hanem minden jelenség egyes oldalainak vagy tulajdonságainak összefüggése is a törvényszerűség jellegével bír. V.I. LENIN mutatott rá, hogy "minden egyes jelenség valamennyi oldalának kölcsönös függése és legszorosabb, felbonthatatlan összefüggése /itt megjegyzendő, hogy a történelem a jelenségek egyre újabb és újabb oldalait tárja fel/, ez az összefüggés, mely a mozgás egységes, törvényszerű világfolyamatát adja",¹⁰ egyik jellegzetes vonását alkotja a marxista dialektikának.

A törvényszerűség és a törvény tehát nem egyéb, mint a jelenségek egyetemes kölcsönös kapcsolatának, kölcsönös függésének és egymás által való kölcsönös meghatározottságának megjelenési formája azok mozgásában, fejlődésében. A jelenségeket jellemző törvényszerűség azonban nem fedi pontosan a törvény fogalmát.

A törvény konkretizálja és mélyíti el a törvényszerűség megismerését, feltárva és általánosítva a jelenségek kölcsönös kapcsolatának és egymástól való kölcsönös függésének egyes oldalait, formáit és tulajdonságait. De a törvény csupán egy része vagy oldala a törvényszerűségnek. "A törvény: viszony."¹¹ "A törvény: azonosság a jelenségben."¹² "A törvény és lényeg egyenlő /egy tőről sarjadt/ vagy, jobban mondva, azonos foku fo-

galmak...¹³ A lényeg azonban tágabb fogalom, mint a törvény. A törvény: egy a jelenségek lényegének sokféle formája közül. V.I.LENIN a "Filozófiai füzetekben" így határozza meg a törvényt: "... a törvény fogalma egyik foka a világ folyamat ember által felismert egységének és viszonyának, kölcsönös függésének és teljességének... A törvény a megállapítottat ragadja meg és ezért a törvény, mindenféle törvény, korlátolt, hiányos, megközelítő."¹⁴

K.MARX igen sikerültnek találta azt a jellemzést, amelyet az ő dialektikus módszeréről, a társadalmi fejlődés törvényeit illető felfogásáról KAUFMANN prof adott:

"Marx számára csak egy fontos: megtalálni ama jelenségek törvényszerűségét, amelyek vizsgálatával foglalkozik. S őt nemcsak az a törvény érdekli, amelynek e jelenségek alá vannak vetve, amennyiben kész formájuk van és oly összefüggésben állnak, amely bizonyos időszakban megfigyelhető. Számára mindezekelőtt fontos még változásuk, fejlődésük törvényszerűsége, az átmenet az egyik formából a másikba az összefüggés egyik rendjéből a másikba. Mihelyt e törvényszerűséget felfedezte, részletesen megvizsgálja azokat a következményeket, amelyekben a társadalmi mozgást természettörténeti folyamatnak fogja fel, amelyet oly törvények irányítanak, amelyek az emberek akaratától, tudatától és szándékától nemcsak függetlenek, hanem inkább megfordítva, azok akaratát, tudatát és szándékát meghatározzák..."¹⁵

Ebből a szempontból az igazi tudománynak az a feladata, hogy a tényeket " lehetőleg pontos vizsgálatnak vesse alá és az egyik a másikkal szemben tényleg a fejlődés különböző mozzanatait alkossa, de mindezekelőtt fontos az, hogy nem kevésbé pontos vizsgálatnak vesse alá a rendeknek azt a sorát, azt az egymásutánt és összefüggést, amelyben a fejlődési fokok kifejezésre jutnak."¹⁶

A törvények objektív megváltozásának gyorsasága, "tempója" attól függ, hogy milyen "tempóban" folynak le a lényeges változások azon jelenségek körén belül, melyeket a törvény felölel. A természet törvényei és a társadalmi jelenségek törvényei ebben a tekintetben nem állnak egymással kölcsönös viszonyban. Az persze lehetetlenség, hogy a társadalmi jelenségek területén az egyes jelenségek lényegében, különleges sajátágaiban mutatkozó eltérések hatása ne nyilatkozzék meg saját törvényeik változásainak ütemében és működésének jellegében, lényegében, időtartamában. Nyilvánvaló, hogy I.V.SZTÁLIN épp ezt a körülményt tartja szem előtt, amikor hangsúlyozza, hogy rendkívül fontos valamennyi társadalmi jelenség különleges sajátosságainak tanulmányozása.

"Természetesen a nyelvnek, mint minden társadalmi jelenségnek, - tanítja I.V.SZTÁLIN, - sajátja az a minden jelenségre, köztük az alapra és a felépítményre is jellemző közös vonás, hogy a

társadalmat szolgálja, ugyanugy, mint minden más társadalmi jelenség, köztük az alap és a felépítmény is. De ez tulajdonképpen az egyetlen közös vonás, amely minden társadalmi jelenség sajátja. A továbbiakban komoly különbségek kezdődnek a társadalmi jelenségek között.

Arról van szó, hogy a társadalmi jelenségeknek e közös vonáson kívül megvannak a maguk különleges sajátosságai, amelyek megkülönböztetik őket egymástól és amelyek mindennél fontosabbak a tudomány szempontjából.¹⁷ És a továbbiakban I.V. SZTÁLIN világosan és szabatosan jellemzi az alap, a felépítmény és a nyelv különleges sajátosságait. Azok a különleges sajátosságok, amelyek a nyelvet kiemelik a többi társadalmi jelenségek sorából, egyben egy önálló tudomány - a nyelvtudomány - tanulmányának tárgyává is teszik a nyelvet. "A nyelvnek e sajátosságai nélkül, - mondja I.V. SZTÁLIN, - a nyelvtudomány elvesztené jogát az önálló létre."¹⁸ A nyelvfejlődés belső törvényei tanulmányozásának tehát egyfelől abból kell állnia, hogy vizsgáljuk a nyelv kölcsönös kapcsolatait, kölcsönös viszonyát és azt a kölcsönös hatást, amely közte és a többi társadalmi jelenségek között azok fejlődésében mutatkozik, másfelől pedig hogy vizsgáljuk a nyelvszerkezet változásainak törvényszerűségeit, sajátos kölcsönös függőségét és legszorosabb, felbonthatatlan kapcsolatát a nyelvnek mint egésznek minden oldalával, és mindenekelőtt hogy vizsgáljuk a nyelvi "alap" fejlődésének egymásután következő menetét, a nyelv egyik minőségből másik minőségbe vivő mozgásának módjait és formáit. V.I. LENIN azt mondja:

"A marxizmus egész szelleme, egész rendszere azt követeli, hogy minden jelenséget csakis / α / történetileg; / β / csakis a többi jelenséggel kapcsolatban; / γ / csakis a konkrét történeti tapasztalattal kapcsolatban vizsgáljunk."¹⁹

3

A marxizmus klasszikusai azt tanítják, hogy a társadalom történelmi fejlődésének törvényeivel és azok mellett a sajátos törvények mellett, - amelyek meghatározzák a társadalom fejlődési folyamatának sajátos természetét egy-egy nép vagy népek csoportja történetében s velük szoros kapcsolatban, - vannak belső fejlődéstörvények is, amelyek az egyes társadalmi jelenségeknek, sőt "a munkamegosztás egyes formáinak" a jellegét is meghatározzák. F. ENGELS az Anti-Dühringben így fogalmazta meg a Hegel-utáni filozófia és tudomány feladatait: "Most nemcsak a filozófiával, hanem minden tudománnyal szemben is azt a követelményt támasztják, hogy feltárja az átalakulás ezen örök folyamatának mozgástörvényeit minden egyes területen."²⁰ K. MARX "Louis Bonaparte Brumaire tizennyolcadikája" c. művének harmadik német kiadásához írt előszavában /1885/ F. ENGELS ezt írta: "...Marx volt az, aki elsőnek fedezte fel a történelem

nagy mozgástörvényét, azt a törvényt, amely szerint minden történelmi harc, akár politikai, akár vallási, filozófiai vagy más ideológiai téren játszódik le, a valóságban csak a társadalmi osztályok harcának többé-kevésbé világos kifejezése s hogy ezeknek az osztályoknak létét s ezzel összeütközéseiket is megint gazdasági helyzetük fejlődési foka, termelési módjuk a az ezáltal megszabott cseremód mikéntje határozza meg."²¹ A történelemnek ez az általános mozgási törvénye egyben az osztálytársadalom fejlődésének is belső általános alaptörvénye, szemben pl. a természet fejlődési törvényeivel. F.ENGELS "Feuerbach és a klasszikus német filozófia felbomlása" c. munkájában, amikor hangsúlyozza, hogy a jelenségek dialektikus materialista vizsgálata abból áll, hogy azoknak saját belső összefüggését és egyuttal igazi, tehát nem mesterséges, kiagyalt összefüggését kutatják, a társadalom történetének tanulmányozására vonatkozólag azt a következtetést vonja le, hogy ez "... oly feladat, amely végeredményben nem egyéb, mint azoknak az általános mozgási törvényeknek felfedezése, amelyek az emberi társadalom történetében mint uralkodó törvények érvényesülnek." Ebben a szférában is "... a történelem menetét belső általános törvények szabályozzák ... Ahol a felszínen a véletlen üzi játékát, ott mindig benső, rejtett törvények uralkodnak rajta és csak arra van szükség, hogy ezeket a törvényeket felismerjük."²²

K.MARX és F.ENGELS a társadalmi fejlődés belső általános törvényeinek értelmezése során a dialektikus materializmusra támaszkodva arra a következtetésre jutnak, hogy a történelem tulajdonképpen mozgatóerői nem egyes, bár kimagasló emberek kezdeményeiben, hanem azok kezdeményezéseiben rejlenek, akik "... nagy tömegeket, egész népeket és az egyes népekben megint egész néposztályokat mozgatnak meg."²³

A társadalmi fejlődés belső törvényeiről hasonló gondolatokat fejteget F.ENGELS "A család, a magántulajdon és az állam eredete" c. művében is. Ebben a termelési formák fejlődéséről ezt írja: "... A véletlen azonban csak egyik sarkát az összefüggésnek, amelynek másik sarkát szükségszerűségnek nevezünk... Mennél inkább kisiklik egy társadalmi tevékenység, a társadalmi események sorozata az emberek tudatos ellenőrzése alól, a fejük fölé nő, mennél inkább tűnik úgy, hogy a pusztán véletlen dönt felette, annál inkább érvényesülnek ebben a véletlenben mintegy természeti szükségszerűséggel e társadalmi tevékenység sajátos belső törvényei."²⁴

K.SCHMIDT-hez írt levelében /1890.okt.27./ F.ENGELS hasonló felfogást vall annak szükségességéről, hogy a társadalmi élet egyes részjelenségeinek, "az egyes munkafolyamatoknak", az egyes ideológiai felépítményeknek tanulmányozásánál tekintetbe kell vennünk ezek "önmozgásának", saját mozgásának sajátosságait, e jelenségek természetéből, különlegességéből folyó öntörvényeit.²⁵

K.MARX "Az indiai brit uralom eljövendő eredményei" c. cikkében /1853/ ír "a politikai gazdaságtan belső organikus törvényeiről" a kapitalizmus korában.²⁶

A gazdasági rend, másszóval, az alapok és a nekik megfelelő felépítmények fejlődésének belső törvényei tehát közös törvényei az összes idetartozó társadalmi jelenségeknek, vagyis azon társadalmi jelenségeknek, amelyek akár az alapok, akár a felépítmények kategóriájához tartoznak. De ugyanakkor az egyes ilyen társadalmi jelenségek "részleteiben és ezen az általános függésen belül" "önmozgást" is mutatnak, fejlődésüknek saját, csak reájuk jellemző belső törvényei is vannak.

"A társadalmi tudat valamennyi formája viszonylagos önállóságra tesz szert és mindegyiküknek megvan a maga fejlődéstörténete. Végül - és igen fontos - a társadalmi tudat minden formájának megvan a maga sajátossága, különleges jellege; keletkezésének és fejlődésének külön törvényei vannak."²⁷

Ez, többek között, a tudományos megismerésre is vonatkozik. "A társadalmi fejlődéstől függő tudományos megismerésnek saját viszonylagos önállósága, fejlődésének saját belső törvényei vannak; a tudomány fejlődésének egyik belső törvényszerűsége az, hogy leküzdje a tényeknek és a tudományos felfedezéseknek ellentmondó régebbi következtetéseket, elméleteket és feltevéseket. Az új tények és felfedezések egész sor régebbi következtetés, feltevés és elmélet elmélyítéséhez, szabatos megfogalmazásához, felülvizsgálatához, gyökeres átdolgozásához, sőt még teljes megcáfolásához is, és új, mélyebb és igazabb elméletek és tételek felállításához vezetnek: ez a tudományos megismerés mozgásának különleges formája" /Bolshevik, 1952. 4. sz. 18-19. l./.

A marxista történetfilozófia tehát hangsúlyozza annak szükségességét, hogy tanulmányozni kell azok saját belső törvények viszonylagos önállóságának mértékét és sajátosságuk jellegét, amelyek a társadalmi jelenségek folyamatok és intézmények jellemzői, amelyeknek fejlődését, alapjában véve, az alapok és felépítmények váltakozásának általános törvényei, a társadalmi fejlődés általános törvényei határozzák meg.

Ezzel kapcsolatban helyénvaló lesz emlékeztetnünk F.ENGELS-nek K.SCHMIDTHEZ írt, már idézett levelére, amelyben ENGELS kifejti azt a gondolatát, hogy az egyes ideológiai felépítmények fejlődésének viszonylag önálló törvényszerűségei vannak, miközben alá vannak vetve a felépítményeknek az alapok változásával kapcsolatos változásaiban érvényesülő s mindnyájuk számára közös törvényeknek. A filozófiáról van szó, de a szépirodalmat is megemlíti. "... minden korszak filozófiájának, mint a munkamegosztás meghatározott területének - írja ENGELS, - meghatározott gondolati anyag az előfeltétele, amelyet elődeitől kap és amely kiindulópontja. És ez az oka annak, hogy a gazdasági tekintetben elmaradt országok fontos szerepet játszanak a filozófiában: a XVIII. században Franciaország Angliával szemben, melynek filozófiája alapul szolgált a franciáknak, később pedig Németország mindkét országgal szem-

ben. De Franciaországban is, Németországban is a filozófia éppúgy mint az irodalom általános fellendülése ebben az időben, egyúttal a gazdasági fellendülés eredménye volt. Meggyőződésem, hogy a gazdasági fejlődés végső fokon ezen a téren is uralkodó szerepet játszik, de ez olyan feltételek között történik, amelyeket maguk az egyes területek írhatnak elő; ... A gazdaság itt semmit sem teremt újonnan, de megszabja a készen lelt gondolati anyag átformálásának és továbbfelesztésének módját és ezt is többnyire csak közvetve, mert a filozófiára a politikai, jogi, erkölcsi visszatükröződése vannak a legnagyobb közvetlen hatással."²⁸

A "belső törvények" fogalma sajátos vonása a társadalmi jelenségek fejlődési folyamataira vonatkozó dialektikus felfogásnak.

Ha világosan megértük azt a körülményt, hogy a tudomány bármely ága számára a vizsgált jelenségeknek mindenekelőtt éppen a különleges sajátosági fontosak, akkor ez eme sajátosságok konkrét alkotó tanulmányozásának ösztökél, míg a fontos tétel meg nem értése arra serkent, hogy a különféle jelenségekben közös vonásokat keressünk és hogy ezeket a különféle jelenségeket egy kalap alá vegyük."²⁹ Az alkotó marxizmusnak, mely I. V. SZTÁLIN "A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései" című művében ragyogó kifejezést nyert, éppen ezzel a vonásával alakozik a marxista tudománynak az a törekvése, hogy a társadalmi jelenségek fejlődésének általános törvényszerűségeit, a különféle társadalmi jelenségek kölcsönös függésének és kölcsönös kapcsolatának törvényével együtt megállapítsa az egyes társadalmi törvényekre jellemző és azok különlegessége természetének lényege által meghatározott sajátos belső törvényeket. Magától értetődik, hogy a fejlődés belső törvényei hatásának jellege azok sokfélesége és bonyolultsága, történelmi változásaiak üteme és minősége az illető társadalmi jelenség jellegétől függ.

4

Teljesen világos, hogy amidőn a nyelvet a marxizmus-leninizmus klasszikusai munkáinak fényében és mindenekelőtt a sztálini nyelvelmélet fényében vizsgáljuk, a nyelvfejlődés belső törvényeinek kérdése különösen nagy jelentőségre tesz szert. A nyelvnek, mint sajátos társadalmi jelenségnek a természete, a nyelv sajátosságának lényegével szorosan összefüggő "minősége" mindennél ékebben nyilatkozik meg fejlődésének belső törvényeiben. N. J. MARR mindenképpen azon volt, hogy kisebbítse a nyelvfejlődés belső törvényeinek jelentőségét, s ezért "a sulypon tot nemcsak a szemantikában hanem a morfológiában is a nyelvi jelenségeknek a társadalmi és gazdasági tényezőktől való függésére helyezte át."³⁰ A marxista elmélet, amely szerint a nyelv-

fejlődésének saját, csak reá jellemző belső törvényei vannak szemben áll N.J.MADRNak és "tanítványainak" azzal a tudományellenes, antimarkista "elméletével", amely azt vallja, hogy a nyelvfejlődés törvényeit teljes mértékben az alapok változásának törvényei, valamint a nyelvkereszteződések különféle fajtái határozzák meg.

I.V.SZTÁLIN azt tanítja, hogy a társadalom forradalmi átalakulásai nem járnak együtt a nyelv szerkezetének összeomlásával, hogy az egyik minőségi állapotból robbanás útján egy másikba való átcsapás törvénye, melyet a szocialista társadalmat megelőző társadalomban az alapok és felépítmények fejlődése és váltakozása irányít, nem alkalmazható a nyelvre.

"Nem lehet kétséges, - írja I.V.SZTÁLIN, - hogy a kereszteződési elmélet semmi komolyat sem nyújthat a szovjet nyelvtudománynak. Ha igaz az, hogy a nyelvészet fő feladata a nyelvfejlődés belső törvényeinek tanulmányozása, úgy el kell ismeri, hogy a kereszteződési elmélet nemcsak nem oldja meg ezt a feladatot, de még csak fel sem veti - egyszerűen nem veszi észre, vagy nem érti meg."³¹

Jellemző, hogy I.V.SZTÁLIN a nyelvfejlődés belső törvényeiről, az össznépi, közös nemzeti nyelvek eredetiségéről, "alapjuk" történelmi állandóságáról és a nyelvnek a régi minőségéből új minőségbe való fokozatos átmenetéről szóló tanítását éppen annak a másik elméletnek a megsemmisítő bírálatával kapcsolatosan fejti ki, amely a kereszteződést tekinti az új nyelvtípusokat kialakító egyetemes eszköznek. Történelmi példának az orosz nyelvet hozza fel, amellyel a fejlődés történelmi menetében számos más nép nyelve kereszteződött, s amely mindig győztesen került ki a keresztezések közül, csupán szókészletét egészítve ki és gazdagítva más nyelvek szókészletéből.

"Ami az orosz nyelv nemzeti eredetiségét illeti, az a legkisebb csorbát sem szenvedte, mert az orosz nyelv megőrizte nyelvtani rendszerét és alapszókincsét, továbbhaladt és tovább tökéletesedett saját fejlődésének belső törvényei szerint."³² /A Szikra fordítása javítva./

Az általános tanulság, melyet I.V.SZTÁLIN különféle történelmi tények /az orosz nyelv története, a balkáni nyelvek története stb./ összehasonlításából von le, így hangzik:

"Teljesen helytelen lenne azt gondolni, hogy, mondjuk, két nyelv kereszteződése útján egy új, harmadik nyelv keletkezik, amely egyik keresztezett nyelvre sem hasonlít és minőségileg különbözik mindegyiktől. A valóságban a kereszteződésnél az egyik nyelv rendszerint győztesként kerül ki, megőrzi nyelvtani rendszerét, megőrzi alapszókincsét és saját fejlődésének belső törvényei szerint fejlődik tovább, ezzel szemben a másik nyelv fokozatosan elveszti minőségét és fokozatosan elhal.

Következésképen a kereszteződés nem valamely új, harmadik nyelvet eredményez, hanem megőrzi az egyik nyelvet, megőrzi annak nyelvtani rendszerét és alapszókincsét, s lehetővé teszi számára, hogy saját fejlődésének belső törvényei szerint fejlődjék. ³³

Az, hogy a nyelv, mint társadalmi jelenség fejlődésének vannak belső törvényei, melyek élesen megvilágítják a nyelv eredeti mivoltát sajátosságát a többi társadalmi jelenség sorában, egyáltalán nem bizonyítja azt, hogy a nyelv fejlődése elszakadt a társadalmi fejlődéstől. Társadalmi jelenség lévén, nyelv a társadalmon kívül egyáltalán nem létezik. A nyelvfejlődés belső törvényeinek jellege és minősége szoros kapcsolatban áll az adott össznépi nyelv szerkezetének állapotával, mely a társadalmi fejlődéssel párhuzamosan egyre jobbá és tökéletesebbé válik. ³⁴

Szem előtt kell tartanunk, hogy azok a változások, amelyeket a különféle társadalmi események és fordulatok idéznek elő az össznépi nyelvben és e nyelv fejlődésében /feltéve, hogy nem vezetnek az illető nyelv hanyatlására és a győztes nyelvbe való felszívódására/, a nyelv mint különleges társadalmi jelenség fejlődésének belső törvényeivel összhangban tükröződnek vissza és nyilatkoznak meg a nyelvben. De mielőtt még rá térnénk az általános nyelvészetre erre az igen bonyolult és fontos kérdésre, foglalkoznunk kell a fejlődés folyamatára vonatkozó marxista felfogással is.

5

A materialista dialektika a metafizikával vívott harcában arra tanít, hogy a fejlődés folyamatában meglássuk a jelenségek egyetemes összefüggését egymásba való átcsapását, s azt, hogy a fejlődés az ellentétek harca alapján az egyszerűtől a bonyolult felé vezet. "A dialektika nem úgy tekinti a fejlődés folyamatát, mint egyszerű növekedési folyamatot. A dialektikus módszer azt tartja, hogy a fejlődés folyamatát nem úgy kell érteni, mint korben való mozgást, mint a megtett utnak egyszerű megismétlését, hanem mint haladó mozgást, mint átmenetet a régi minőségi állapotból új minőségi állapotba, mint fejlődést az egyszerűtől a bonyolulthoz, az alacsonyabbtól a magasabb felé." ³⁵

V.I. LENIN "A dialektika kérdéséhez" c. tanulmányának töredékeiben úgy beszél a jelenségek "spontán", azaz belső fejlődéséről, mint "ellentétek" harcáról, s a fejlődés dialektikus értelmezését szembeállítja azzal a halott vérszegény sivár felfogással, amely a fejlődést csökkenésnek és növekedésnek, ismétlődésnek tekinti. Csakis a dialektikus fejlődéselmélet életképes. Csakis ez "... adja meg minden létező, önmozgásának' nyitját" ³⁶

"Marx Károly" c. dolgozatában V.I.LENIN így fogalmazza meg a fejlődés általános meghatározását a materialista dialektika álláspontjáról: "A már megtett fokokat mintegy megismétlő, de másként, magasabb bázison ismétlő fejlődés /"a tagadás tagadása"/, nem egyenes vonalban, hanem - hogy úgy mondjuk - csigavonalban haladó fejlődés: - ugrásszerű, katasztrófákkal járó, forradalmi fejlődés; - "a fokozatosság megszakadásai"; a mennyiségnek átváltozása minőséggé; - a fejlődést előrehajtó belső impulzusok, amelyeket valamely adott testre vagy valamely adott jelenség keretei között vagy az adott társadalmon belül ható különböző erők és tendenciák ellentmondása, összeütközése ad; - minden egyes jelenség valamennyi oldalának kölcsönös függése és legszorosabb, felbonthatatlan összefüggése /itt megjegyzendő, hogy a történelem a jelenségek egyre újabb és újabb oldalait tárja fel/, ez az összefüggés, mely a mozgás egységes, törvényszerű világfolyamatát adja - ezek annak a dialektikának egyes főbb vonásai, amely tartalmában gazdagabb, mint a közkeletű fejlődéstan."³⁷ V.I.LENIN egyúttal javasolja, hogy "... az evolúciót pontosabban mint mindenek a keletkezését és megsemmisítését, egymásba való átcsapását fogjuk fel."³⁸

A dialektikus fejlődéstant, mely a természeti és társadalmi jelenségekben végbemenő változások törvényszerűségeit öleli fel, az idők jártával természetesen mind mélyrehatóbban dolgozza ki az alkotó marxizmus.

A materialista dialektika arra törekszik, hogy reprodukálja a természeti és társadalmi jelenségek fejlődésének folyamatában végbemenő változások bonyolult ellentéteit és különböző típusait s megállapítsa a mennyiségi változásokból minőségi változásokba való átcsapás különféle formáit. F.ENGELS egyben arra tanít, hogy ne keverjük össze a fejlődés fokozatosságát az evolúcióval, mivel a fokozatos fejlődés minőségi változások, ugrások folytán félbeszakadhat, sőt hirtelen fordulatra, forradalomra is vezethet.

A mennyiségi változás fogalmát, amelynek jellemző jege a mennyiségi fokozatosság megszakadása, a marxizmus-leninizmus klasszikusainak műveiben gyakran jelölik az "ugrás" /der Sprung/ műszóval.

F.ENGELS, amikor az Anti-Dühringben az anyag egyik mozgási formájáról másikra való átmenetével kapcsolatosan kifejti a dialektikus felfogást, ezt a tételt állítja fel: "Minden fokozatosság ellenére az egyik mozgási formáról a másikra való átmenet mindig ugrás, döntő fordulat marad."³⁹ Ugyanitt ENGELS beszél egyfelől "határozott ugrásokról", pl. a molekulák fizikájáról az atomok fizikájára való átmenetnél, másfelől pedig ritka és észrevehetetlen ugrásokról. ENGELS szavaival: "Az élet szféráján belül aztán az ugrások egyre ritkábbak és észrevehetetlenebbek lesznek." F.ENGELS tehát azt tartja, hogy a természet fejlődésében a hirtelen, gyors

ugrások vagy robbanások mellett más típusu ugrások is vannak, amelyek az egyik mennyiségből a másikba vivő fokozatos átmenetet képviselik. Ezen a típuson belül megkülönböztet "határozott ugrásokat" és "észrevehetetlen ugrásokat". F. ENGELS, amikor arról beszél, hogy az élő természet fejlődésében az organizmusok és más természeti jelenségek különböző formák közötti összeköttetés közbeeső tagok megléte folytán, vannak észrevehetően ugrások hangsúlyozza: "a közbeeső tagok csak azt bizonyítják, hogy a természetben nincs ugrás, éppen azért mert a természet csupa ugrásból tevődik össze."⁴⁰

F. ENGELS tehát rámutat arra, hogy a természeti jelenségek fejlődésének különféle formái vannak, a hangsúlyozta, hogy tanulmányoznunk kell a minőségi változások különféle típusait, ill. azoknak az ugrásoknak különféle típusait, amelyek a természet fejlődésének folyamatait jellemzik.

A szocialista társadalmat megelőző társadalom társadalmi jelenségeivel kapcsolatosan különleges jelentőségű volt az alap- és felépítmény-jelenségek fejlődésének kidolgozása a forradalmi átalakulásokat jellemző "robbanások", hirtelen és gyors ugrások elmélete segítségével. Természetes, hogy V. I. LENIN és I. V. SZTALIN, amikor megállapították a szocialista társadalom kialakulását megelőző korszak társadalmi fejlődésének törvényszerűségeit, mélyrehatóan kidolgozták a "lassu evolúcióról" és "gyors ugrásokról", az evolúciónál és revolúciónál mint ugyanazon mozgás két szükségszerű formájáról,⁴¹ a hirtelen robbanásra vezető ugrásokról⁴² szóló tanításukat. Fokozott mértékben érvényes az a tétel, amelyet I. V. SZTALIN fejt ki "A dialektikus és a történelmi materializmusról" c. munkájában: a fejlődés a jelentéktelen és rejtett mennyiségi változásokból nyílt változásokba, gyökeres változásokba, minőségi változásokba megy át, ahol a minőségi változások nem fokozatosan jönnek létre, hanem gyorsan, váratlanul, egyik állapotból a másik állapotba való ugrásszerű átmenettel, és nem véletlenül jönnek létre, hanem törvényszerűen, a jelentéktelen és fokozatos mennyiségi változások fölhalmozásának eredményeként.⁴³

Az egyik minőségből a másikba való átmenetnek a társadalmi jelenségek körébe vágó kérdése I. V. SZTALIN "A marxizmus és a nyelvudomány kérdései" c. munkájában új megvilágításba kerül és fokozott mértékben fontos új általánosításokkal és tétel-kezelésszel ki, amelyek a nyelv és más társadalmi jelenségek fejlődésében érvényesülő törvényszerűségeket megértés szempontjából rendkívül lényegesek.⁴⁴

A nyelv fejlődését jellemezve I. V. SZTALIN hangsúlyozza, hogy a folyamatban vannak mennyiségi változások is, továbbá hogy a nyelvi fejlődésnek sajátos fokozatos menete van, idegenek tőle a törések és hirtelen fordulatok. A nyelv alapján több szakaszon át ugyanaz a nyelv marad, s egyformán szolgál

ja mind az új kulturát, mind a régét."44 A nyelv szókészlete, amely legérzékenyebb a változások iránt s csaknem szakadatlanul változó állapotban van, egyszerre és közvetlenül tükrözi a társadalmi fejlődés minden változását. Ezek a változások nemcsak mennyiségi, hanem minőségi jellegűek is. Hiszen a szókészlet tükrözi a nyelv állapotának képét: "... minél gazdagabb és sokoldalubb a szilárd szókészlet, annál gazdagabb és fejlettebb a nyelv."45 Emellett a szókészlet, eltekintve attól, hogy rendszerint eltűnik belőle bizonyos számú elavult szó, sokkal több új szóval gyarapodik. A szókészlet fejlődése tehát a szavak és fordulatok mennyiségi növekedésében és minőségi gazdagodásában, jelentésfejlődésében és stilisztikai sokoldalúságában nyilvánul meg. A nyelvfejlődés általában véve "... a létező nyelv alapelemeinek kifejlesztése és tökéletesítése útján" megy végbe.46 Ez a folyamat, amelyet a nyelv egész szerkezetében bekövetkező fokozatos minőségi változások kísérnek, arra vezet, hogy a nyelv a régi minőségből új minőségbe megy át. I.V.SZTÁLIN azt tanítja, hogy a nyelvtani rendszer rendkívül lassan változik, de tökéletesedik, javítja, pontosabbá teszi és gazdagítja szabályait, alapjai számos korszakon át megmaradnak. Ugyanigy az alapszókinccs, mely néha igen gyér, ha lassan is, de szakadatlanul változik, és - a hozzá tartozó lexikológiai-szemantikai szócsoportokban visszatükrözve a nép "megismerő tevékenységének sikereit" és a társadalom történelmi mozgását, - fejlődik. Így tehát az alapszókinccs fejlődésében nemcsak mennyiségi, hanem minőségi változásokat is találunk.

A nyelvvel és fejlődésével kapcsolatosan I.V.SZTÁLIN a "minőség" marxista fogalmát alkalmazza. Egyrészt, minden nyelvnek /az osztályszargonoktól eltérően/ akkor van saját minősége, ha a nyelv össznépi és nem tér le erről az egész népet átfogó állásponttól, ha megőrzi alapját, sajátosságának lényegét, vagyis nyelvtani rendszerét és alapszókinccsét. Másrészt, minden konkrét nyelv minősége eredeti nemzeti sajátosságában nyilvánul meg, másszóval, minden össznépi nyelv minőségének megvan a nemzeti különlegessége, saját nyelvtani rendszere és alapszókinccse, mely megfelelő anyagi hangrendszerben testesül meg. I.V.SZTÁLIN rámutat arra, hogy a nyelv - fejlődése során - a régi minőségből új minőségbe mehet át, s hogy ez az átmenet "... az új minőség, az új nyelvszerkezet elemek fokozatos és hosszas felhalmozódása útján, a régi minőség elemeinek fokozatos elhalála útján" megy végbe.47

A nyelvfejlődést tehát elmélyülten és világosan jellemezte I.V.SZTÁLIN "A marxizmus és a nyelvudomány kérdései" c. munkája. Az új minőség, új szerkezet elemeinek keletkezése a nyelvben dialektikusan összefügg a régi minőség elemeinek elhalásával.48 Az új minőségi elemek felhalmozódásának fokozatos és hosszantartó folyamata együttjár ezek szerkezeti egyesülésével, integrációjával. Így jön létre a nyelvnek a régi minőségből új minőségbe való fokozatos átmenete, ami a nyelvszerkezet minőségi átalakulásában rejlik. A nyelvfejlődés belső törvényei határozzák meg mind a nyelvszerkezet minőségi változásainak útjait és módjait, mind e minőségi változások koncentrációjának folyama-

tait is, és a nyelvnek e folyamatokat befejező átmenetét a régi minőségből az ujba, s utána a nyelvnek új, magasabb kiindulópontból haladó - fokozatos mozgását egy újabb minőségi állapot felé.

A nyelvtudósoknak az a feladatuk, hogy ezeket a marxista tételket alkotóan alkalmazzák az egyes nyelveknek és a rokon nyelvek csoportjainak konkrét történetére, mélyreható kutatások alapján tudományosan, marxista módon átgondolják az egyes nyelvek fejlődésének történelmi törvényszerűségeit, és kiszélesítik a nyelvfejlődés mint sajátos társadalmi jelenség általános törvényeinek fogalmát. Ilyen munkák nálunk még nem láttak napvilágot, jóllehet a kutatások már ebben az irányban is megindultak, /ezek persze nem mindig mentesek a nyelvészeti hagyomány csökevényeinek terhétől/. De filozófusainkat s részben nyelvtudósainkat is kezdettől fogva - s ez természetes is - rendkívül magával ragadta az az igyekezet, hogy általános elméleti síkon magyarázzák a társadalmi jelenségek fejlődési dialektikájának azokat az új elveit, amelyeket I.V.SZTÁLIN fedezett fel.

6

A marxizmus-leninizmus tárházát nagy kincsrel gazdagította I.V.SZTÁLIN azáltal, hogy felderítette a mozgás új fajtaíait, új dialektikus törvényszerűségét, a mennyiségi változásokból minőségi változásokba való átmenet törvényének új megnyilvánulási formáit.

I.V.SZTÁLIN, amikor világosan és szabatosan meghatározta a nyelv egyik minőségből másikba való fokozatos átmenetének lényegét és a nyelvfejlődés jellegét, egyúttal arra is rámutatott, hogy a régi minőségből egy új minőségbe robbanás útján való átmenet törvénye "... nem mindig alkalmazható az alap, vagy a felépíté-
mény körébe vágó más társadalmi jelenségekre sem." 49 I.V.SZTÁLIN feltárja, hogy milyen új törvényszerűségei vannak a társadalmi jelenségek fejlődésére, egyik minőségi állapotból másikba való fokozatos átmenete útján bekövetkező társadalmi forradalmaknak abban a társadalomban, amely nem ismer ellenséges, egymással szembenálló osztályokat. Ezzel kapcsolatban I.V.SZTÁLIN óvja az elvtársakat a robbanás-elmélet iránti lelkesedéstől. I.V.SZTÁLIN "A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései" c. munkájának megjelenése után természetesen felmerült az egyik minőségből a másikba való fokozatos átmenet különféle formáinak általános kérdése a különböző természeti és társadalmi jelenségekkel kapcsolatosan. A nyelvtudósok számára persze különösen azok a konkrét történelmi kutatások érdekesek, amelyek az egyes nyelvek egészének, valamint a nyelvek különféle szerkezeti elemeinek történelmi fejlődésére jellemző minőségi változások fajtaíait vagy típusait kívánják felderíteni. Ezzel szemben egyes filozófusaink ill. társadalomtudományi kutatóink hajlanak arra, hogy egyszerűsítsék ill. elvont módon sematizálják a természeti és társadalmi jelenségek fejlődésének különféle

formáit, s késznek mutatkoztak arra, hogy apriorisztikusan azonosítsák a nyelvnek egyik minőségből másikba való fokozatos átmenetét /ami az új minőség, új szerkezet elemeinek fokozatos és hosszas felhalmozódása útján, a régi minőség elemeinek fokozatos elhalála útján megy végbe/, általában minden, a régi minőségi állapotból újba való fokozatos átmenettel, akár más társadalmi jelenségek fejlődésében, akár a természet jelenségeinek fejlődésében történik is ez az átmenet.

I.V.SZTÁLIN "A marxizmus és a nyelvtudomány" c. munkájában a nyelvfejlődésről, a nyelvnek egyik minőségből másik minőségbe való átmenetéről szólva nem használja az "ugrás" műszót: szabatosan fogalmazza meg a nyelvnek egyik minőségből másikba való fokozatos átmenetét. Ugyanilyen szabatosan és világosan határolja körül "a régi minőségből egy új minőségbe robbanás útján való átmenet törvényének" hatósugarát és időtartamát a társadalom fejlődésében. I.V.SZTÁLIN utal arra, hogy olyan társadalomban, amelyben nincsenek ellenséges osztályok, a forradalmak, hirtelen fordulatok nem robbanás útján, hanem a régi rendből az újba való fokozatos átmenet útján mennek végbe.

Azonosíthatjuk-e és összeolvaszthatjuk-e egyetlen fogalomban, egyetlen kategóriában a különféle társadalmi jelenségek fejlődésére jellemző fokozatos átmenetek valamennyi formáját?

Ahhoz, hogy erre a kérdésre felelhessünk, előbb tisztáznunk kell a nyelv mint sajátos társadalmi jelenség minőségi változásainak lényegét és jellegét.

Ha nem vesszük tekintetbe, hogy a nyelv, miközben osztályszaggonná alakul, elkorcsosodik, s hogy a keresztetűződés folyamán a győztes nyelv felszívja magába a legyőzött nyelvet, akkor mindenekelőtt az derül ki, hogy a nyelv életének és fejlődésének törvényei élesen elütnek az alap és a felépítmény körébe vágó jelenségek fejlődésének és váltakozásának törvényeitől, osztálytársadalomban pedig csaknem ellentétesek velük.

A nyelvi fejlődés kizárja "a nyelvszerkezet megszűnésének", a nyelv felbomlásának folyamatát: olyan fordulatok, forradalmak, melyek megsemmisítenék, megszüntetnék és új alappal cserélnék fel a nyelv alapját, a nyelv történetében nincsenek. A nyelvi forradalom azt jelentené, hogy megsemmisül az adott konkrét nyelv sajátosságának lényege, megszűnik nyelvtani rendszere és alapszókinca, s ezt új váltja fel.

Az ilyen forradalom anarchiát teremtene a társadalmi életben, azzal fenyegetne, hogy szétesik a társadalom. A nyelvfejlődésnek ez a törvényszerűsége, mely abban áll, hogy a nyelv fejlődésében nincsenek "fordulatok", hirtelen forradalmak, élesen megkülönbözteti a nyelvet más társadalmi jelenségektől, és ugyanakkor élesen megkülönbözteti a nyelvben történő minőségi változások jellegét az alap és felépítmény körébe vágó társadalmi jelenségek minőségi változásaitól. Itt a "fordulatok", "forradalmak" nemcsak "robbanások" segítségével, "a régi egy csapásra

történő megsemmisítése és az új felépítése útján", a régi minőségből az új minőségbe való hirtelen átmenet útján mehet végbe, hanem - bizonyos történelmi feltételek mellett - az egyik minőségből egy másik, új minőségbe való fokozatos átmenet útján is. Lássuk, mit mond erről I.V.SZTÁLIN: "Általában azoknak az elvtársaknak a tájékoztatására, akik vonzódnak a robbanás-szerű átmenetekhez, meg kell mondani, hogy a régi minőségből egy új minőségbe robbanás útján való átmenet törvénye nemcsak a nyelv fejlődésének történetére nem alkalmazható, hanem az a törvény nem mindig alkalmazható az alap, vagy a felépítmény körébe vágó más társadalmi jelenségekre sem. Ez a törvény kötelező arra a társadalomra, amely ellenséges osztályokra oszlik. De egyáltalán nem kötelező arra a társadalomra, amelyben nincsenek ellenséges osztályok. Mi nyolc-tíz esztendő leforgása alatt országunk mezőgazdaságában megvalósítottuk az átmenetet a burzsoá, egyéni-paraszti rendről a szocialista, kolhoz-rendre. Ez forradalom volt, amely megsemmisítette a régi burzsoá gazdasági rendet a falun és új szocialista rendet teremtett. De ez a fordulat nem robbanás útján ment végbe, vagyis nem a fennálló hatalom megdöntése és új hatalom felépítése útján, hanem a falu régi burzsoá rendszeréről egy újra való fokozatos áttérés útján. És ezt azért sikerült véghezvinni, mert ez felülről jövő forradalom volt, mert a fordulat a fennálló hatalom kezdeményezésére ment végbe, a parasztság zömének támogatásával."⁵⁰

Tehát az egyik minőségből a másikba való fokozatos átmenet az alap ill. felépítmény-jellegű jelenségek körében nemcsak hogy nem zárja ki a "hirtelen fordulatokat", hanem ellenkezőleg, logikusan vezet a fordulathoz, forradalomhoz. Viszont a nyelv történetében az egyik minőségből másikba való fokozatos átmenet nem jár együtt a "fokozatosság megszakításaival" a nyelv alapjának fejlődésében, nem idéz elő fordulatokat. Jellemző, hogy amikor I.V.SZTÁLIN rámutat arra, hogy a társadalmi és politikai életben lehetségesek olyan fordulatok, melyek nem robbanás, hanem fokozatos átmenet útján következnek be, utána áttér annak a marxista felfogásnak a bírálatára, amely a keresztteződést egy-egy új minőségű nyelv robbanás útján történő keletkezése eszközének tekinti, vagyis nyelvi forradalmat lát benne. I.V.SZTÁLIN kiemeli, hogy "a keresztteződés hosszantartó folyamat, amely évszázadokon át tart", s arra a következtetésre jut, hogy helytelen az a vélemény, amely szerint, állítólag, "... mondjuk, két nyelv keresztteződése útján egy új, harmadik nyelv keletkezik, amely egyik kereszttezett nyelvre sem hasonlít és minőségileg különbözik mindegyiktől."⁵¹ A valóságban a legyőzött nyelv "fokozatosan elveszti minőségét és fokozatosan elhal," a győztes nyelv pedig megőrzi alapját és saját fejlődésének belső törvényei szerint fejlődik tovább. Itt sincsenek tehát "hirtelen fordulatok".

Ezért a nyelv fejlődését semmiképpen sem szabad azonosítani a többi, - az alap ill. a felépítmény körébe vágó -, társadalmi jelenségek fejlődésével. A nyelvnek azt a jellemző sajátosságát, hogy egyik minőségből a másik minőségbe az új minőség, új szer-

kezet elemeinek fokozatos és hosszas felhalmozódása útján megy át, nem lehet gépiesen átruházni az összes többi társadalmi jelenségre.

A társadalmi jelenségek fejlődésének különböző típusairól és formáiról szóló sztálini tanításnak óriási jelentősége van a nyelvtudományban, a társadalomtörténetben és az összes többi tudományokban is. E tanítás arra buzdítja a természeti és társadalmi jelenségek kutatóit, hogy elmélyülten figyeljék a minőségi változások sokféle formáit, melyek egy-egy jelenség fejlődési folyamataiban mutatkoznak. Ennek a tanításnak a fényénél filozófusaink és nyelvtudósaink mindenekelőtt általános elméleti síkon igyekeztek végiggondolni a fejlődés folyamatában megfigyelhető "robbanás" és "fokozatos átmenet" fogalmát. Ugyanakkor e fogalmakra a marxizmus-leninizmus klasszikusai által használt "ugrás" műszót alkalmazták, amikor is a fejlődés sok-sok formáját mind az ugrás két formájára - a robbanásszerű ugrásra és a robbanás nélküli ugrásra - vezették vissza. Ezen az alapon indult meg a vita a természet és társadalom fejlődésében: a lévő ugrások formáiról, ami a különféle folyamatok megértését elmélyítette ugyan, de a nyelvtudományi elmélet számára igen kevés új következtetéssel és általánossítással szolgált.

Kétségtelen, hogy az ugrás fogalmát, mint a fejlődés filozófiai kategóriáját, el lehetett volna mélyíteni és differenciálni a minőségi változások különféle formáinak és az egyik minőségből másikba való átmenet különféle módjainak /melyek a különféle természeti és társadalmi jelenségek sajátosságai/ gondos és sokoldalú tanulmányozása alapján. Ezenkívül, az e fogalmat jelölő "ugrás" /der Sprung/ szóba olyan metaforikus értelmi árnyalatokat foglaltak, amelyek sokban megnehezítették e műszónak hosszantartó, számos korszakon át végbemenő folyamatokra való alkalmazását. A nyelvfejlődés elemzésével a minőségi változásoknak három, egymással dialektikusan összefüggő aspektusát kellett egybefoglalni s ugyanakkor széttagolni: a/ azokat a változásokat, amelyek az új minőség elemeinek megszületéséről, keletkezéséről tanuskodnak; b/ azokat, amelyek ezen elemek hosszas és fokozatos felhalmozódásának folyamatát jellemzik, s amely folyamat a régi minőség elemeinek elhalásával jár együtt, és végül c/ a nyelv átmenetét egyik minőségből a másikba, ami ezeknek a minőségi változásoknak a felhalmozódása következtében megy végbe. A nyelv egyes területein történő változások egyenlőtlen ütemének kérdése mellett még bonyolultabb volt annak a kérdésnek eldöntése, hogy hogyan és milyen értelemben kell alkalmaznunk az "ugrás" műszót azoknak a minőségi változásoknak sokféle, de egymással kölcsönösen összefüggő formáira, amelyek a nyelvtani rendszernek, az alapszókincsnek és az általános szókészlet változókonny részének fejlődését jellemzik, azét a fejlődését, amely ugyanakkor nem választható külön a nyelv hangrendszerének fejlődésétől sem.

Nem szabad elfelejtenünk azt az igazságot, hogy "ha a dialektikus materializmus egyes tételeit mechanikusan visszük át az

élet bármely területére, anélkül, hogy elmélyülten tanulmányozók, akkor ez áltudományos következtetésekre vezethet."52 Ennek ellenére nyelvtudósaink és filozófusaink egyszerre vetették fel vita tárgyul és egyszerre kezdték megvitatni különféle oldalairól az alábbi két kérdést:

1/ az egyik minőségből másikba való fokozatos átmenet, miközben nyilvánvaló, hogy a fokozatosság nincs megszakítva a nyelvszerkezet egészének fejlődésében, feltételez-e ugrásokat? És milyenek ezek az ugrások?

2/ vajjon I.V.SZTÁLINnak az az utalása, hogy más, alap- és felépítmény-jellegű társadalmi jelenségek fejlődése is az egyik minőségi állapotból a másikba való fokozatos átmenet útján történik, azt jelenti, hogy a materialista dialektika a fejlődésnek általában csak két alapformáját ismeri el: a/ a mennyiségi változások hirtelen átcsapását gyökeres minőségi változásokba - robbanás útján, és b/ olyan fejlődést, amely az új minőség elemeinek fokozatos felhalmozódása s a régi minőség elemeinek ugyancsak fokozatos elhalála útján, más szóval, fokozatosan bekövetkező ugrások útján megy végbe?

A "robbanásszerű ugrás" és "robbanás nélküli ugrás" műszó első ízben alighanem G.F.ALEKSZANDROV akadémikus "A leninizmus kincsestárának újabb nagyjelentőségű gazdagítása" c. tanulmányában bukkant fel, amely filozófusaink részéről egyik első nyomtatásban megjelent visszhangja volt I.V.SZTÁLIN "A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései" c. munkájának.⁵³ Itt olvassuk: "Nagyjelentőségű Sztálin elvtársnak az a tétele, amely a régi minőségből az új minőségbe való átmenet folyamatában a robbanás nélkül végbemenő ugrásokról szól. Ez a marxista dialektika újabb gazdagítása, amelynek különös jelentősége van a szocializmusból a kommunizmusba való átmenet törvényeinek megértése szempontjából,"⁵⁴ Ugyanitt találjuk ezt a megjegyzést: "A marxista irodalom adott először világosan választ arra a kérdésre, hogy milyen-jellegű a társadalmi élet olyan jelenségeinek evolúciós fejlődése, mint a nyelv. Sztálin elvtárs kimutatta, hogy egyes jelenségekben, például a nyelv fejlődésében, az egyik minőségből a másikba való átmenet "nem robbanás útján, nem a régi egycsapásra történő megsemmisítése és az új felépítése útján ment végbe, hanem az új minőség, az új nyelvszerkezet elemeinek fokozatos és hosszas felhalmozódása útján, a régi minőség elemeinek fokozatos elhalála útján." A továbbiakban arról beszél, hogy "a nyelv szakaszos fejlődésnek elmélete helytelen és "nem öleli fel a nyelv történelmi fejlődésének valóságos dialektikáját."

I.V.SZTÁLIN, - fejezi be ALEKSZANDROV akadémikus, - ezzel feltárja a történelmi folyamat döntő törvényszerűségét, amelynek értelmében az alapok és felépítmények váltakozása a társadalom fejlődésében ugrások, a fokozatosság megszakításának útján, egyik társadalmi rendnek másik társadalmi renddé való forradalmi átalakulása útján megy végbe; ugyanakkor feltárja az összefüggést, a folytonosságot a történelemben, a tudomány, a technika, a kultúra, a nyelv fejlődésében. Sztálin elvtárs e munkái

uj, dicső oldalt nyitottak a társadalom fejlődésében végbemenő evolúció és revolúció kérdésének feldolgozásában.⁵⁵ Itt még ingadozást látunk a nyelvfejlődési folyamat fokozatosságának értelmezése körül: vajjon "robbanás nélküli ugrásokat" lássunk a folyamatban, vagy lényegében "evolúciónak" kell e tartanunk?

A vita során azonban a nyelvfejlődés belső törvényeinek kérdése igen gyorsan és szorosan összefonódik az ugrások két formájának, "a robbanásszerű ugrásnak" és a "robbanás nélküli ugrásnak" a kérdésével; közben a "robbanás nélküli ugrásokról" melyeket összekapcsoltak a nyelvfejlődéssel is, meg a szocialista társadalom fejlődésével is, a filozófusok és egyes nyelvészek a legellentétebb és gyakran szemlátomást téves, teljesen értelmetlen következtetéseket vontak le.

B. BUKANOVSKIJ ezt írta a nyelvfejlődésről: "Az új minőség létrejötté a nyelv fejlődésében persze ugrás, de a nyelv történetének minőségileg új foka nem "robbanás" útján, hanem egy hosszantartó ugrás útján alakult ki, mely nem esik egybe a társadalmi forradalmak időszakával."⁵⁶

Hasonló nézeteket találunk G. MASZLENNYIKOV cikkében⁵⁷, mely az ugrás különféle típusait az ellentmondások különféle típusaival hozza kapcsolatba és, I. V. SZTÁLIN utmutatásai ellenére, a nyelvet e tekintetben a többi, alap és felépítmény jellegű társadalmi kategóriával foglalja egybe.

Nem tisztázta a kérdést B. M. KEDROV professzornak "A természet és a társadalom fejlődésében végbemenő ugrások formáiról" c. szakcikke sem⁵⁸. KEDROV professzor meghatározása szerint az ugrás a fejlődésben "a mennyiségi folyamatosság megszakadása", de hangsúlyozza, hogy az ugrás gyorsasága és meglepetésszerű volta viszonylagos. Az ugrás hosszú ideig tart, a természet fejlődésében több millió évet, a társadalmi fejlődésben egész történelmi korszakot, hosszú évtizedeket ölelhet fel. KEDROV prof. véleménye szerint az ugrás két formája, a robbanásszerű ugrás, valamint a robbanás nélküli, fokozatosan végbemenő ugrás egyetemes általános jellegű. KEDROV prof. felfogása szerint a robbanás nélküli ugrás "kis ugrások, minőségi átalakulások tömegének egész sorozata formájában megy végbe, ami időben hosszúra nyúlik és egyetlen, fokozatosan végbemenő, hatalmas ugrást képez" /11. l. Magyarul: $318.1/x$ A természeti jelenségek fejlődésének elemzéséből ezt az általános következtetést vonja le: "Az ugrások különböző típusúak, különböző méretűek, különböző rendűek lehetnek és rendkívül változatos formákat ölthetnek. A nagy minőségi változások vagy ugrások kisebbekből állnak, ritkábbak és fokozatosan is lefolyhatnak. A legkisebb ugrások pedig gyakoribbak, gyorsabban mennek végbe és mintegy a nagyobb ugrás megvalósulásának egyes láncszemeit vagy fokozatokat alkotják."⁵⁹ Ezzel kapcsolatban B. M. KEDROV a robbanás formájában és a fokozatosan végbemenő ugrás közötti különbséget abban látja, hogy a robbanásszerű ugrás "szántalan egyide-

^x A további idézetek után zárójelben az első szám az orosz szöveg a második szám a magyar fordítás lapszámát jelzi. - Ford.

jüleg végbemenő kisebb ugrásból összetevődő nagy ugrás", a másik - a fokozatos ugrás - pedig kisebb, időbelileg szétosztott ugrások egymástól követő láncolatából áll.

Átérve a nyelvfejlődés kérdésére, B.M. KEDROV kijelenti: "Ahhoz, hogy egy nyelvben a nyelv egyik minőségi állapotából a másik minőségi állapotába való ugrással, átmenettel egyenértékű gyökeres minőségi változások menjenek végbe, nem évekre, nem is évtizedekre, hanem évszázadokra van szükség..." /13, 321/. A nyelvkereszteződés kérdését B.M. KEDROV ugyancsak azal a kérdéssel hozza összefüggésbe, amely szerint hosszú időre van szükség ahhoz, hogy a nyelv egyik minőségi állapotából másik minőségi állapotba menjen át /13-14, 321/. B.M. KEDROV a nyelv fejlődésében ugrásnak tekinti azokat a folyamatokat, amelyek során a nemzeti nyelvekből törzsi, a törzsi nyelvekből népi, a népi nyelvekből később nemzeti nyelvek alakultak ki.

"Ha - írja B.M. KEDROV, - a nemzeti nyelvek mai állapotát összehasonlítjuk eredeti szókészletükkel /miért csak a szókészletükkel? - V.V./, akkor "... meggyőződhetünk arról, hogy minden nyelv fejlődése során óriási utat, hatalmas ugrást tett meg eredeti állapotából mai állapotába, s ez kisebb ugrások vagy egyik minőségből a másik minőségbe való átmenetek egész sorát foglalja magában... A nyelv egyik minőségi állapotból a másik minőségi állapotba való átmenetének fokozatosságára a dialektikának Engels-megfogalmazta általános tétele alkalmazható, Engels így írt: "Minden fokozatosság ellenére az egyik mozgási formáról a másikra való átmenet mindig ugrás, döntő fordulat marad." /Anti-Dühring, Szikra 1950. 68. old./" ⁶⁰ Általában véve az ugrás formája függ a jelenség természetétől, a jelenség fejlődésének alapjait képező belső ellentmondások jellegétől és a külső környezetnek feltételeitől, amelyben a jelenség keletkezik és fejlődik. "Az ugrás formája az ellentmondások típusától függ"... "az ellentmondásoknak pedig, mint ismeretes, két típusuk van: az antagonisztikus és a nem-antagonisztikus ellentmondás." "A robbanás antagonisztikus ellentmondások megoldásának sajátos, tipikus formája," ⁶¹ A nem-antagonisztikus ellentmondások tökéletesen megoldhatók a fennálló minőség keretei között, és ... a régi minőségből az új minőségbe való fokozatos átmenet sajátos formája a nem-antagonisztikus ellentmondások megoldásának." ⁶² Arról, hogy a "nem-antagonisztikus ellentmondás" fogalma, mely korrelatív párja az antagonisztikus ellentmondás fogalmának, mennyiben alkalmazható a nyelvre, B.M. KEDROV prof. mit sem mond. Értekezésének eredményeit összefoglalva ezt írja: Sztálin elvtárs "Marxizmus és nyelvtudomány" című munkája tehát a marxista dialektikus módszernek különösen azt az alapvonását gazdagítja és fejleszti tovább, amely a mennyiségi változásoknak minőségi változásokba való átcsapására vonatkozik. Az új ebben a tanításban az ugrás két formájáról, a régi minőségből egy új minőségbe való átmenet két különböző útjáról vagy mozzanataról /robbanásszerű változás és fokozatos átmenet/ szóló tétel, valamint azoknak a konkrét körülményeknek

tisztázása, melyek között az ugrás robbanás formájában, illetve fokozatos átmenet formájában megy végbe." És tovább: "Az ugrás vagy a régi minőségből egy új minőségbe való átmenet két formájáról szóló sztálini tétel általános jellegű, a marxista dialektika alapvető tételeinek továbbfejlesztését és konkretizálását jelenti. elmélyíti tudományos ismereteinket mind a természet, mind pedig a társadalmi élet jelenségeire vonatkozóan." ⁶³ B.KEDROV cikke tehát a nyelvfejlődés különleges sajátosságait helytelenül értelmezi és elmosza. A nyelv fejlődését azonosítja azoknak a természeti és társadalmi jelenségeknek a fejlődésével, amelyek fokozatosan, kisebb ugrások révén fejlődnek. I.V.SZTÁLIN tanítása ellenére B.M.KEDROV nagy ugrásnak tartja "a nyelv átmenetét egyik minőségből egy másik minőségbe", azt a folyamatot, amelynek során a nemzeti nyelvekből törzsi nyelvek, a törzsi nyelvekből népek nyelvei, a népek nyelveiből nemzeti nyelvek jönnek létre. ⁶⁴ Holott I.V.SZTÁLIN egyáltalán nem hozza összefüggésbe az egész "nyelvi alap" minőségi átalakulását ezekkel a nyelvfejlődési szakaszokkal. Ugyanakkor az "ugrások", ahogyan B.M.KEDROV értelmezi őket, egyáltalán nincsenek kapcsolatban a nyelvfejlődés belső törvényeivel.

B.M.KEDROV cikkében különösen szembeszökő az, hogy az "ugrás" műszót többféle jelentésben használja. Így egyfelől, "nagy minőségi változásokról vagy ugrásokról" beszél /12, 319/, amelyek "időben hosszúra nyúló" "kis ugrások" tömegének formájában mennek végbe /11, 318/. Másfelől a robbanást úgy határozza meg, hogy az "számtalan egyidejűleg vegbemelő kisebb ugrásból összetevődő nagy ugrás" /12, 319/. A fejlődés elsődleges elemének tehát mindkét esetben a kis ugrást tartja, de ennek belső lényegét nem határozza meg, a robbanás és a fokozatos átmenet pedig egyaránt nagy ugrásokban nyilvánul meg, s egyiket a másiktól csak a megvalósulás időtartama és gyorsasága különbözteti meg. Ugyanakkor egyrészt minden ugrást "a folyamatosság megszakadásának" tekint /8, 315/, másrészt pedig azt állítja, hogy "az ugrás vagy robbanás formájában egy csapásra, vagy robbanás nélkül, fokozatosan" történik /15, 323/.

Végül B.M.KEDROV az "ugrás" műszót közönséges nyelvi metaforaként használja, pl. ebben a mondatban: "Minden nyelv fejlődése során óriási utat, hatalmas ugrást tett meg eredeti állapotából mai állapotába" /14, 322/. Itt a "fejlődés során óriási utat tett meg" és "hatalmas ugrást tett meg": szinonim kifejezések.

Az ugrás két egyetemes formájának elvont megkülönböztetése egy időre filozófiai modalmunk közhegyé válik.

E.BURDZSALOV "A sztálini Farttörténet és a törtélettudomány" c. cikkében ezt írta: "SZTÁLIN nyelvtudományi munkái az ugrás marxista fogalmát konkrétabbá tették és elnőlyítették. A régi minőségből új minőségbe való átmenet nem mindig robbanás útján megy végbe, mutat rá SZTÁLIN elvtárs. Számos jelenség fejlődés-

se, mégpedig mind az alaphoz tartozó, mind a felépítmény-jellegű jelenségek körében, nem robbanás, hanem "az új minőség elemeinek fokozatos felhalmozódása és a régi minőség elemeinek fokozatos elhalála útján megy végbe."⁶⁵ Tehát itt is teljesen eltűnt a különbség a nyelv fejlődése és az "az alaphoz tartozó, valamint a felépítmény-jellegű... nagyszámu jelenségek fejlődése" között.

Még B.M.KEDROVnak az ugrások két formájáról írt cikkét megelőzően jelentek meg E.A.LOMTADZE "A nyelvfejlődés néhány kérdése I.V.Sztálin nyelvtudományi munkái tükrében" c. előadásának tézisei. E.A.LOMTADZE szintén abból a tételből indul ki, hogy az evolúció és az ugrás, mint a mozgás két általános formája, külön-külön, egymástól függetlenül nem létezik és hogy az ugrásnak csak két formája van: a robbanásszerű ugrás és a szokásos értelemben vett ugrás.

LOMTADZE szerint a közönséges ugrást - a robbanástól eltérően - a következő vonások jellemzik: a jelenségek fejlődése a belső ellentmondások alapján; az ugrás evolúciós előkészítése; az evolúció vagy minőségi változás megszakadása; a hosszabb vagy rövidebb időtartamu ugrás; az új minőség kialakulása a régi minőség megőrzött, haladó elemeinek alapján.

E.LOMTADZE, miután kijelenti, hogy "a nyelvben társadalmi téren bekövetkező ugrást a huzamosság jellemzi, jóllehet gyorsabb, mint az evolúciós folyamat", és hogy "a nyelvben bekövetkező ugrás az új nemzedék nyelvében mutatkozik meg" /kiemelés tőlem. - V.V./, a következő általános tanulságot vonja le: "A zseniális sztálini nyelvelmélet tagadja, hogy a nyelv fejlődésében robbanások lennének, ellenben nem tagadja az ugrásokat, a nyelv és nyelvi jelenségek ugrásszerű fejlődését. A marxista elmélet szemszögéből nézve az ugrások épügy törvényszerűek a nyelv fejlődésében, mint a nyelv evolúciója és fokozatos változása."⁶⁷ Azonnal szembetűnik, hogy ez az utóbbi tézis teljesen meghamisítja a sztálini tételket.

A nyelvi jelenségek ugrásszerű fejlődésére egyetlen konkrét példát sem találunk E.A.LOMTADZE előadásának tézisei között. Ugrást emlegetni azzal kapcsolatosan, hogy egy új nemzedék sajátítja el a nyelvet, azt jelenti, hogy egyáltalán nem látjuk a nyelvfejlődés belső törvényeit. Hiszen, I.V. SZTÁLIN szavai szerint, a nyelvet száz és száz nemzedék erőfeszítése hozza létre. Ráadásul teljesen homályos marad, hogy E.A.LOMTADZE mit ért "a régi minőség új elemein" és ugyanezen régi minőség "haladó elemein"; furcsa dolog a nyelv új minőségét a "régi minőség" valamiféle "új elemeiből" vezetni le.

N.Sz. SZARSZENBAJEV "A régi minőségből új minőségbe való átmenet különféle útjairól" c. cikkében összefoglalja annak a vitának az eredményeit, amely erről a kérdéstről a Társadalomtudományi Akadémián a dialektikus és történelmi materializmus tanszékén folyt le. B.M.KEDROV bevezető szavaiban azt a gon-

dolatot fejtegette, hogy "a robbanás és a régi minőségből új minőségbe való fokozatos átmenet lényegében a revolúció két különböző formája", hogy az ugrás mindkét formájának belső tartalmát, legalábbis tipikus esetekben, az ellentmondások sajátos típusa alkotja. B.M.KEDROV egyúttal azt is hangsúlyozta, hogy "nem szabad összekeverni egymással az evolúció és a fokozatosság fogalmát", mivel "napjainkban a fokozatosság új tartalommal telítődik, új, mélyebb értelmet kap /vö. pl. a szocializmusból a kommunizmusba való fokozatos átmenetet/."

A kérdés megvitatása során mindenekelőtt azt az elméletet vonták kétségbe, mely az ugrásoknak a természet fejlődésében és a különféle társadalmi jelenségek fejlődésében megmutatkozó két formáját egyetemesnek, általános érvényűnek tartja. Így pl. KORNJEJEV prof. egyrészt rámutatott arra, hogy "nem szabad elmosni, megszüntetni az ugrás és a fokozatos átmenet közötti különbséget", másrészt viszont azt bizonyította, hogy lehetetlen a sok-sokféle ugrást csupán két típusra, robbanásra vagy fokozatos átmenetre visszavezetni. Véleménye szerint pl. a tudomány és a technika fejlődésében találunk olyan ugrásokat is, amelyek nem robbanások, de ugyanakkor fokozatos átmenetnek sem minősíthetők /198-199.1./ . Azonkívül egyes felszólalók azt hangsúlyozták, hogy a szovjet szocialista társadalom fejlődésének viszonyai között az ugrásoknak különleges sajátosságai vannak. Azzal, hogy az általa megvizsgált két ugrásformán kívül más ugrási formák is lehetségesek, B.M. KEDROV is kénytelen volt egyetérteni /201.1./.

Különösen érdekesek voltak P.N.FEDOSZEJEV észrevételei, aki rámutatott arra, hogy az ugrások két vagy még több formájáról folyó elvont viták helyett a minőségi változások sokféle formájának elemzésével kell foglalkoznunk és, már ennek az elemzésnek az alapján, az ugrások mibenlétét és funkcióját kell tisztáznunk a fejlődési folyamatokban. P.N.FEDOSZEJEV egyben felteszi, hogy fokozatos ugrásról beszélni annyit jelent, mint nem érteni még a fokozatosság fogalmát. "Az ugrás lehet a fokozatos fejlődés mozzanata és a fokozatos fejlődés alapját alkothatja egész sor ugrás" /200.1./.

Teljes mértékben világossá vált tehát, hogy amikor a régi minőségből új minőségbe való átmenet különféle utjainak kérdését taglaljuk, a konkrét tényekből, a társadalmi jelenségek /valamint a természeti jelenségek/ fejlődésének konkrét történeti elemzéséből, a különféle társadalmi jelenségek mozgásának különleges sajátosságait jellemző minőségi változások különféle formáinak mélyrehatóbb tanulmányozásából kell kiindulnunk.

Az ugrások segítségével történő nyelvfejlődésről ugyanezen a vitán M.M.ROZENTAL prof. fejtette ki néhány - nem újdonság számba menő - gondolatát. ROZENTAL prof. véleménye szerint "a fokozatosság a nyelv fejlődésében az ugrás egyik formája";

egy ilyen ugrás-forma megvalósulásához évszázadok kellenek, "az átmenet a nemzeti nyelvekből az övezeti nyelvbe egy óriási ugrás, az övezeti nyelvekből a kommunista társadalom alakuló egységes közös nyelvnek a létrejötte pedig egy még nagyobb ugrás lesz" /199.1./ . ROZENTAL prof. véleménye szerint tehát a nyelv fejlődésében történő ugrások inkább a jövő, mint a múlt tényei, és az orosz nyelvnek a XI. századtól a mai napig terjedő egész történetét ROZENTAL prof. egyetlen ugrásnak képzeli. Ilyen módon az ugrásokról folyó elvont viták háttérbe szorították, sőt néha teljesen félre is tolták vagy felcserélték a nyelvfejlődés belső törvényeinek kérdését.

Könnyű belátnunk, hogy a természet és társadalom fejlődésében történő ugrások formáiról lefolyt filozófiai vitának leggyöngébb pontja magának az ugrás fogalmának belső elemzése volt, vagyis annak elemzése, hogy mik a minőségi változások formái és funkciói, s hogy úgy mondjam, mi a tartalmuk, jellegük és a különféle természeti és társadalmi jelenségek fejlődési folyamatában játszott szerepük, valamint a különféle társadalmi jelenségek belső fejlődési törvényeitől való meghatározottságuk, vagy, mindenestre, ezekkel a törvényekkel való szoros kapcsolatuk.

Háttérbe szorult az a kérdés, hogy mi a belső tartalma az ugrás fogalmának, mint filozófiai kategóriának, mint a fejlődés formájának és mozzanatának, mint a mennyiségi jelenségekbelől minőségibe való átcsapás módjának, vagy az egyik minőségi állapotból másikba való átmenet módjának fogalma. Ez érthető is. Nem oldhatjuk meg a kérdést, ha nem tüzzük magunk elé azt a feladatot, hogy felderítjük a különféle társadalmi jelenségek fejlődésének a különféle korokban kimutatható különlegességét és hogy fejlődésük belső törvényeinek mélyére hatolunk. Ezért az ugrás fogalmát egyes filozófusok és nyelvtudósok sematizálják, egymástól különböző társadalmi jelenségek fejlődésének különleges sajátosságait gyakran egy nevezőre hozzák. A legfőbb figyelmet az ugrás lefolyásának ütemére és, ha szabad így mondanunk, terjedelmére /"nagy", "óriási", "még nagyobb" stb./ és intenzitására fordítják. Ennek folytán néhány nyelvtudósban is felmerült az a gondolat, hogy a nyelvfejlődés különlegessége, amelyet a nyelv "alapjának" szilárdsága, a korszakok egész során át való fennmaradása okoz, abban rejlik, hogy a nyelv történetében ritkák, szórványosak a - hogy úgy mondjuk - nagy ugrások /a "kicsi" és "kisebb" ugrásokról nehéz volt beszélni, mert nincs tisztázva, hogy az új minőség elemeinek keletkezése és fejlődése a nyelv szerkezet különféle részeiben milyen jellegű/

Annak bizonyításával, hogy a nyelv fejlődésében vannak, ha csak igen kis számban is, ugrások, G.D.SZANZSEJEV prof. "A nyelvben végbemenő minőségi változások jellegéről" c. cikke foglalkozik.⁶⁹ "Az "ugrás" és a "fokozatosság" fogalma - mondja SZANZSEJEV prof. - nem mindig zárja ki egymást... A régi

minőségből az ujba való fokozatos átmenet formájában történő ugrás évtizedekig, sőt évszázadokig tarthat, mint ahogy ezt a nyelv fejlődésében látjuk."70 Az efféle nyelvi ugrásra G.D. SZANZSEJEV példaképpen azt hozta fel, hogy a XIV-XVI. században a valaha egységes mongol alapnyelv nyelvjárásaiból több mongol nyelv alakul ki. A XIV-XVI. sz. közötti időszak, G.D. SZANZSEJEV prof. véleménye szerint, "mindenképpen kiemelkedik azon évszázadok hosszú sorából, amelyek folyamán a mongol nyelvek és nyelvjárások kifejlődtek" /116.1./ G.D. SZANZSEJEV tehát a nyelvben végbemenő ugráson olyan korfordulókat ért, amelyekhez egy-egy nyelv szerkezetében végbement lényeges változások fűződnek. "Ép az a körülmény, hogy a nyelv, miközben egyik minőségből másik minőségbe megy át, igen sok mindent /leggyakrabban módosult formában/ megőrzi a régiből, megnehezíti a nyelvfejlődés két időszaka közötti határ megvonását." Ilyen feltevések mellett a nyelvek egyik minőségből a másikba való ugrásszerű átmenetét, ha az olyan jelleget öltött, hogy hosszú ideig tart, G.D. SZANZSEJEV véleménye szerint "az új minőség elemeinek a régi minőség feletti uralomrajutása alapján kell meghatároznunk" /116.1./ De hogy hogyan lehet konkrétan meghatározni az új minőség elemeinek tulsúlyát - a régi minőség elemeihez képest - a nyelv szerkezetében vagy egyes részeiben, hogy hogyan, milyen mennyiségi és minőségi ismérvek alapján kell megállapítanunk az új elemek uralomrajutását, arról G.D. SZANZSEJEV egy szót sem szól. Persze, mivel a nyelvtani rendszer mindennél lassabban változik, azért SZANZSEJEV prof. véleménye szerint, ha a nyelvnek egyik minőségből a másikba való átmenetét akarjuk meghatározni, mindenekelőtt a nyelvtani rendszer változásait kell szemelőtt tartanunk. De ezen a téren, s ez érthető is, a régi és új minőség elemeinek kölcsönviszonyával, az egyik vagy másik uralomra jutásával kapcsolatos kérdések megoldása különösen nehéz, rendkívül nehéz. Így, G.D. SZANZSEJEV nézete szerint, az orosz nyelv történetében egy új minőségbe való ugrásszerű átmenet történt a XII-XIII. században /sőt, mint a következőkből kiderül, egészen a XV. századik bezárólag/, mivel akkoriban vesznek ki a redukált hangok és akkor jelentkeznek ennek következményei, ami lényeges változásokat idézett elő az orosz nyelv hangrendszerében, valamint a töképezés módjaiban is: erre a korra esik továbbá az igealak-rendszer átalakulása, a határozó igenév kategóriájának kialakulása, a dualis kiveszése, új típusú ragozási rendszerek keletkezése és több más jelenség. G.D. SZANZSEJEV annak bizonyítására, hogy az orosz nyelv történetében a XII-XIII. században ugrás történt, azt hozza fel, hogy a XVI. sz. végéről és a XVII. sz. elejéről származó orosz szövegeket fordítás nélkül is megérti, viszont "a szóbanforgó időköz régi orosz szövegeit le kell fordítanunk mai oroszra, holott a XIII-XV. sz. közötti időből való szövegek műfajok és szerzők szerint más és más képet mutatnak." /117.1./ Érdekes összehasonlítani G.D. SZANZSEJEV véleményét L.V. SCSEBA akadémikusnak azzal a megjegyzésével, hogy "a régi orosz irodalmi nyelv és a mai,

új minőségű nyelv közötti határ a XVIII. sz. második fele és a XIX. sz. eleje táján mozog.⁷¹ De világos, hogy mind L.V. SCSEERBA akadémikus becslése, mind G.D. SZANZSEJEV professzoré, nem az orosz nyelv nyelvtani rendszerében, hanem a szókészletben lévő különbségeket veszi alapul. A mongol nyelv példája nyomán G.D. SZANZSEJEV kész arra, hogy az orosz nyelv XII-XV. századi "ugrásszerű" fejlődési folyamatát kapcsolatba hozza "a keleti-szláv nyelvnek hozzávetőleg ugyanabban az időpontban bekövetkezett szétszakadásával nagyorosz /orosz/, belorusz és ukrán nyelvre."

G.D. SZANZSEJEV ugyanilyen ugrásszerű változásokat talál az V. századtól a IX. század kezdetéig terjedő korban, a népi latin-ságban. Azt mondja, hogy ez a három évszázad "a népi latintól az ófrancia nyelvhez vivő gyökeres fordulat" időszaka, "tényleges határ a népi latin és a francia nyelv között, bármennyire is csak alig alig megfigyelhetők az átmenetek az egyik időszakból a másikba a latin-francia nyelvfejlődés összes közbülső fokozatán át" /118-119.1./.

G.D. SZANZSEJEV nézete szerint tehát a nyelvek történetében akad "ugrásszerű" fejlődés. Ezt írja: "Ugráson a nyelvnek az egyik minőségből a másikba való fokozatos átmenetét kell értenünk" /119.1./.

Az efféle átmenetek, SZANZSEJEV prof. szerint, egy-egy nyelv történetében igen ritkák. A mongol nyelvek és az orosz nyelv történetében mindössze egy ugrást tételez fel. "Ezért - fejezi be SZANZSEJEV prof. - a konkrét nyelvészeti kutatások során nem kell mindig és mindenütt ugrásokat keresnünk, amiket, különösen akkor, ha az illető nyelvre vonatkozó adataink két-három történelmi korszakra korlátozódnak, igen nehéz felismerni" /119.1./.

A nyelv történetében történő ugrások fogalmának ilyen, általában véve elég mechanikus megközelítése mellett tisztázatlanok maradtak azok az okok is, amelyek egy-egy nyelv fejlődésében ugrást váltottak vagy váltanak ki, s tisztázatlanok a nyelvfejlődés belső törvényei is. G.D. SZANZSEJEV-et valójában nem érdekli azoknak a jelenségeknek kölcsönös viszonya, amelyek, elképzelése szerint, az ugrásszerű átmenetet alkotják a nyelv keletkezésében. Nem veti fel a kérdést, hogy azok a folyamatok, amelyek során valamely nép nyelvéből - rendszerint az állam széthullása folytán - több nyelv válik ki, milyen mértékben befolyásolják az illető nyelv fejlődésének belső törvényeit, amelyek az egyik minőségből másikba való átmenetét meghatározzák. Azonkívül, ha ugráson nemcsak az egész nyelvnek egyik minőségből másikba való átmenete értendő, hanem az ugrás fogalmával össze kell kapcsolnunk azokat a minőségi változásokat is, amelyek a nyelv egyes alkatrészeiben mennek végbe /pl. a szóalkotás terén vagy a ragozási rendszerben, a szóképzésben, a mondat típusok fejlődésében, az alapszókincs változásaiban stb./, akkor G.D. SZANZSEJEV felfogása mintha azt tenné fel, hogy a nyelv összes többi fejlődési szakaszában, azt kivéve, amelyekben az ugrás fellép, csaknem teljesen hiányzanak az észrevehető minőségi változások. G.D. SZANZSEJEV amellet nem magyarázza meg, hogy konkrétan mit ért

az új szerkezet, "az új minőség elemeinek felhalmozódásán" és "a régi szerkezet elemeinek elhalásán" s hogyan képzelem el ezt a folyamatot. Egyes megjegyzései után itélve ő ezt a folyamatot csak a nyelv régi és új minőségű elemei közötti viszony különféle fokozataira vezet vissza, elszakítva szerkezeti egységük elveinek vizsgálatától, és különösebben lényegesnek csak azt tartja, ha az új minőség tulsulyra jut, elhatalmasodik a régi minőség felett.

A nyelvfejlődési folyamat efféle ábrázolását aligha tekinthetjük dialektikusnak, annál is inkább, mert G.D.SZANZSEJEV a nyelvi fejlődés ugrásainak kérdését teljesen elszakítja a nyelvfejlődés belső törvényeinek kérdésétől.

Igy hát a nyelv fejlődésében történő ugrások megvitatása csak kevéssel vitte előbbre a nyelvfejlődés belső törvényeinek tanulmányozásával kapcsolatos kérdéseket.

A nyelv fejlődésében történő ugrások kérdését csak abban az esetben oldhatjuk meg, ha pontosabban meghatározzuk magát az ugrás fogalmát. Ha ugrásnak általában a minőségi változások, a mennyiségi változásoknak minőségibe való mindennemű átcsapását nevezzük, akkor nem tagadhatjuk, hogy a nyelv fejlődésében ugrások is vannak; ha viszont ugrásnak az egyik minőségből a másikba való átmenetet nevezzük, ami a régi szerkezetnek, a korábbi viszonyoknak hirtelen átalakulásával, forradalmi megváltoztatásával jár, akkor a nyelvben ilyen ugrások, hirtelen fordulatok nincsenek. A nyelvszerkezet erőteljes változásainak időszakai minőségileg nem egyformák.

A nyelvfejlődés belső törvényeinek kérdését az egyes nyelvek különféle típusu, kölcsönhatásokban szemlélt változásainak konkrét történeti vizsgálata alapján, az egyes konkrét nyelvek valamennyi történeti mozgásában megfigyelt szerkezeti elemének kölcsönös viszonyát megviágító elmélyült vizsgálódások alapján kell tanulmányoznunk.

7.

I.V.SZTÁLIN "A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései" c. munkájában többször említi a nyelvfejlődés törvényeit. Nem véletlen, hogy egyrészt általában a nyelvfejlődés törvényeiről, másrészt pedig a nyelvfejlődés belső törvényeiről beszél. Hiszen a nyelvfejlődés törvényei közé tartoznak azok a törvények is, amelyek a nyelvnek más társadalmi jelenségekkel való összefüggésében és kölcsönhatásokban, a különféle társadalmi tényezőknek a nyelvre és a nyelv történetére gyakorolt hatásában nyilatkoznak meg. A nyelvet századok folyamán a társadalom történetének és az alapok történetének egész menete hozza létre. Lehetetlen tehát, hogy a nyelv fejlődésének törvényei, amelyek élesen különböznek az alapok és felépítmények váltakozásában érvényesülő törvényekkel, ugyanakkor ne legyenek szoros és

közvetlen kapcsolatban a társadalom fejlődésével, a néptömegek történetével, a nép mint történelmi kategória összetételének és jellegének változásaival. "A nyelv azoknak a társadalmi jelenségeknek sorába tartozik, amelyek mindig működtek, amióta társadalom létezik... A társadalmon kívül nincs nyelv. Ezért-hangzik I.V.SZTÁLIN következtetése - a nyelvet és fejlődési törvényeit csak abban az esetben lehet megérteni, ha a legszorosabb kapcsolatban tanulmányozzák a társadalom történetével - annak a népnek történetével, amelyé a tanulmányozott nyelv és amely ennek a nyelvnek alkotója és hordozója."⁷² Ha behatolunk ebbe az idézetbe és szövegösszefüggésébe, arra a következtetésre juthatunk, hogy I.V. SZTÁLIN itt egyrészt annak szükségességét hangsúlyozza, hogy a nyelvet és fejlődési törvényeit általában a legszorosabb kapcsolatban tanulmányozzuk a társadalom fejlődésével, a társadalom történetének általános törvényszerűségeivel és, másrészt, hogy ugyancsak feltétlenül fontos egy-egy konkrét nyelv és az őt beszélő, őt alkotó és hordozó nép közötti legszorosabb kapcsolatnak a tanulmányozása. Az általános és a különös, sajátos, egyes kölcsönösen összefügg mind a nyelvfejlődés törvényeiben, mind pedig e törvények kutatásának módszereiben és eszközeiben. Azonkívül, köztudomású, hogy vannak rokon nyelvek és a rokon nyelveknek, azaz egy törzs, nép, vagy nemzet nyelve alapján rokon nyelveknek csoportjai /nyelvcsaládok/. Magától értetődik, hogy a nemzetek nyelvrokonságát képtelenség lenne az illető nemzetek történelmétől, keletkezésük, kialakulásuk és fejlődésük vizsgálatától elszakítva kutatni. Ilyen módon egyre jobban megérthetjük valamely nyelvcsoporthoz fejlődési törvényeit és egyúttal egyre mélyrehatóbban tanulmányozhatjuk a nyelvfejlődés általános törvényeit.

A nyelvfejlődés törvényeinek tanulmányozásakor tehát mindenképp előt kell figyelmebe vennünk, hogy a nyelv történeti fejlődésének törvényszerűségei függenek a társadalom, a nép fejlődésének törvényszerűségeitől, továbbá, hogy a nyelv fejlődése és a különféle társadalmi jelenségek kölcsönösen összefüggnek egymással, és függenek egymástól. A nyelvfejlődés alapját a társadalmi fejlődés, a népek, vagyis a nyelv alkotójának és hordozójának története alkotja. I.V.SZTÁLIN hangsúlyozza, hogy a társadalmi élet változásai, pl. az osztályok megjelenése, az állam keletkezése, a kereskedelem kifejlődése, az írásbeliség, a könyvnyomtatás megjelenése, az irodalom fejlődése, a régi társadalmi rend felváltása és a társadalom történelmi fejlődésének más hasonló eseményei, fordulatai nagy változásokat idéztek elő a nyelvben is, meg a nyelv fejlődésében is. Nyilvánvaló tehát, hogy a nyelv fejlődése függ a társadalmi fejlődéstől, s hogy a társadalmi fejlődés törvényszerűségei visszatükröződnek a nyelv fejlődésében, jóllehet a nyelvfejlődés törvényeinek semmi közük az alapok és felépítmények változásában érvényesülő törvényekhez. A nyelvi érintkezés formáinak fejlődése, a nyelv sokféle stilisztikai funkciójában beálló változások szorosan összefüggnek a nép mint történelmi kategória változásaival. A törzsi nyelv, a nép nyelve és a nemzeti nyelv nem egyebek, mint a népnyelv történelmi fejlődésének a társadalom történelmével szorosan összefüggő fokozatai. A törzsi nyelv, a nép nyelve és

a nemzeti nyelv nemcsak szerkezetük bonyolultságában és fejlettségében, műfajaik és stilusaik sokféleségében, hanem a nyelvjárásokat egyesítő és megszervező erejük, és, részben, minőségük elemi tekintetében is különböznek egymástól. Az össznépi nyelv és a helyi nyelvjárások történelmi kölcsönhatásának törvényszerűségeit a társadalom története, a nép fejlődéstörténete determinálja. Erre I.V. SZTÁLIN teljes határozottsággal mutat rá SZANZSEJEV elvtársnak adott válaszában, melyben azokat a törvényszerűségeket jellemzi, amelyek a nemzeti nyelvek kialakulásában mutatkoznak, midőn ezek egyes uralkodó nyelvjárásokból kifejlődnek.

Köztudomásu, hogy a nyelvek integrálódási és differenciálódási folyamatainak iránya és súlypontja a társadalmi fejlődés más-más korszakában más és más. A nyelv és nyelvjárás közötti határt a rokon nyelvcsoportokon belül a nemzetek kifejlődésének korában olykor nemcsak és nem is annyira nyelvtani rendszerek és alapszókinésük minőségi különbségeinek foka, nemcsak fejlődésük belső törvényeinek különbözősége határozza meg, hanem a nép életének társadalmi-politikai, szociális-gazdasági és kulturális-történelmi viszonyai is /vö. pl. a moldován nyelv történetét a román nyelvhez viszonyítva/. A nemzeti nyelvektől a törzsi nyelvekhez, a törzsi nyelvektől a nép nyelvéhez, a nép nyelvtől a nemzeti nyelvekhez vivő fejlődés és egyes konkrét nyelvek terén egész sor történelmi sajátosságot, egyéni eltérést és tipikus tulajdonságot mutat, amelyeket az illető népek fejlődésének gazdasági, műveltségi és politikai viszonyai határoznak meg. Mindenki tudja, hogy a nemzeti nyelvek kialakulása és fejlődése egészen más a tőkés társadalomban, mint a szocialista társadalomban. Innen ered a marxista nyelvtudományak az a követelménye, hogy a nyelv történetét a legszorosabb kapcsolatban tanulmányozzuk a társadalom történetével, a nép egy-egy történelmi korszakára jellemző társadalmi és gazdasági viszonyok egész komplexumával. I.V. SZTÁLIN rámutatott arra, hogy más-más korszakokban más és más törvények, más és más formulák szabják meg a társadalom és a nyelvek fejlődését. A szocializmus viszonyai között a társadalmi fejlődés új törvényszerűségei a nyelv fejlődésében is új törvényszerűségeket hoznak életre.

Igy tehát csakis a társadalom történetével, a népek történetével legszorosabb kapcsolatban végzett nyelvészeti kutatások vezethetnek a nyelvfejlődés törvényeinek megértéséhez. Ennek az elvnek a helyességét ékesen bizonyítják azok a történelmi vizsgálatok, amelyek fényt vetnek arra, hogy az egyes társadalmi csoportok, osztályok hogyan használják fel a köznyelvet. Ezt bizonyítja az osztály-dialektikusok meg az ezekre támaszkodó társadalmi beszédtypusok története is. Itt nyilvánvaló, hogy ezeknek a nyelvi alakulatoknak - osztály-dialektusoknak és társadalmi beszédstílusoknak - a fejlődés törvényei a társadalom fejlődésének, az osztályok történetének törvényeitől, a kultúra történetének törvényeitől függenek. Azonkívül, egy-egy nyelv kulturális szerepének fontosságát és lendületét, más nyelvekre gyakorolt hatását szintén a nép, vagyis a nyelv alkotója és hordozója fejlődésének a társadalmi-politikai, szociális-gazdasági

és kulturális-történeti viszonyai határozzák meg. De már a nyelv történetének a társadalom fejlődéstörténetével, a nép történetével kapcsolatban végzett vizsgálata közben nyilvánvalóvá válik, hogy a nyelvfejlődés törvényeinek a társadalmi fejlődés törvényeivel való kapcsolata, a nyelvi kategóriáknak a társadalmi-történelmi kategóriákkal való kapcsolata különleges jellegű. I.V.SZTÁLIN világosan kimutatta, hogy a N.J.MARR akadémikus és "tanítványai" által kidolgozott elmélet tudománytalanságának és történelemellenességének egyik fő oka az volt, hogy az ősemői nyelvre mechanikusan alkalmazták azokat a fejlődési és változási, "robbanási" törvényeket, amelyek a többi társadalmi jelenségek, alap- és felépítmény-jellegű jelenségek terén érvényesek. A nyelv és a többi társadalmi jelenségek kölcsönös viszonyának és egymástól való kölcsönös függésének törvényei egy csöppet sem korlátozzák a nyelvfejlődés belső törvényeit, jóllehet előmozdíthatják, hogy bizonyos irányban intenzívebbé váljanak. S bár a nyelv és történelmi mozgása a társadalmi fejlődéstől függ, /ami minden társadalmi jelenségnél természetes/ a nyelvnek mint különleges társadalmi jelenségnek meg vannak a saját belső fejlődéstörvényei. A "belső törvény" műsót nem szabad úgy felfognunk, mintha valami mennyiségileg és minőségileg mérhető jelentene, s nem szabad azt hinnünk, hogy a nyelv fejlődésének vannak belsőbb, kevésbé belső és legbelsőbb törvényei, aszerint, hogy ezek a törvények a szóképzést melyik területén érvényesülnek. Ilyen esetben csaknem elkerülhetetlen, hogy azokat a törvényeket, amelyek a szóképzésre terjednek ki /ez, mint ismeretes, egyszerre és közvetlenül tükrözi a társadalom életének legkülönbözőbb tényeit és jelenségeit/, a "nem elég belső" vagy "viszonylag belső" törvények kategóriája alá soroljuk; az alapszókincs fejlődését szabályozó törvényeket "közepesen belsőnek" kell tartanunk, és csak a nyelvtani rendszer fejlődésének törvényeihez ragasztható hozzá az "abszolút belső" címke. Ami a hangtörvényeket illeti, azoknak a helye ebben a hierarchiában egész homályos marad. Pontosán ilyesféle jellemzés felé hajlottak P.Ja.CSERNIH professzor nézetei, amelyeket "A nyelv fejlődésének és a nép történetének összefüggése I.V.SZTÁLIN nyelvtudományi munkáinak megvilágításában" c. cikkében fejtett ki.⁷³ Itt általánosságban veti fel azt a kérdést, hogy milyen jellegűek a nyelv különféle területei, vagyis a teljes szóképzés, az alapszókincs és a nyelvtani rendszer fejlődésének törvényei, P.Ja.CSERNIH prof. arra a következtetésre jut "hogy az alapszókincs kialakulása is, amennyire ez vizsgálataink alapján megállapítható, ugyanazon törvények szerint megy végbe, mint az egész szóképzés kialakulása."⁷⁴ P.Ja.CSERNIH nézete szerint az alap fejlődésének és a nép történetének kapcsolata ugyanabban az irányban halad, mint az általános szóképzésé. De - a szótári szóképzéstől eltérően - az alapszókincsben nem tükröződik közvetlenül "az alapok változásának ténye és az osztályharc ténye". P.Ja.CSERNIH úgy gondolja, hogy a nyelv szóképzésének fejlődési törvényeire csak a "nyelvfejlődés viszonylagosan belső törvényei" fogalom alkalmazható. Saját szavaival: "A nyelv szókincsbeli fejlődésének belső törvényei azonban lényegesen különböznek a nyelvtani rendszer belső fejlődés-törvényeitől.

Ha csak a szókészletben végbemenő változásokról beszélünk /s a jelentésváltozásokat, amennyire lehet, nem érintjük/, megállapíthatjuk, hogy ezeket a változásokat, amelyek - nagyjából összefoglalva - abban állnak, hogy egyes szavak kikerülnek vagy teljesen eltűnnek a szókészletből, mások /az alaki szempontból új szavak/ pedig közkeletivé válnak, csak viszonylagosan belső fejlődéstörvények határozzák meg.⁷⁵ Hogy P.Ja.CSERNIH milyen jelentést tulajdonít a "viszonylagosan belső fejlődéstörvények" fogalmának, azt további magyarázatai árulják el. "A nyelv lexikológiai eszközeinek megújulása - mely akár azon az alapon következhet be, hogy a gondolkodásban új tárgyak jelennek meg, az öntudat megújodik, /az orosz nyelvben az Októberi Forradalom után: kolhoz = kollektív gazdaság, kombajn = arató-cséplőgép, sztahanovec = sztahanovista, stb./, akár a nyelvi expresszió törvényeinek talaján /indjuk = ,pulyka' = egyénileg gazdálkodó paraszt; individual = magángazdálkodást folytató egyénileg gazdálkodó személy a kolhozfaluban/, avagy mint eufemisztikus tendenciák következménye /zarplata = ,munkabér' a zsarovane = ,fizetés' helyett; a baba = ,asszonyszemély' szótól való idegenkedés/ stb., - mondja P.Ja.CSERNIH - szoros kapcsolatban van az illető nyelvet beszélő egyének gondolkodásának szakadatlan megújulásával, s ennek folytán, mint mondtuk, a társadalom életében, a nép életében ennek megfelelően beálló változásokkal, ugyancsak az embereknek mint a társadalom tagjainak saját akaratuktól függő viselkedésével,"⁷⁶ vagyis e változásokat azok a társadalmi tényezők határozzák meg, amelyeket P.Ja.CSERNIH "külsőknek" tekint. P.Ja.CSERNIH a nyelvi változásokat kiváltó okokat "külső" vagy "viszonylag belső" természetű /tehát a társadalmi fejlődéssel, a társadalmi változásokkal közvetlen vagy közvetett kapcsolatban álló/ okokra, és kizárólag "belső" természetű okokra osztja, s ennek értelmében a nyelvfejlődés belső törvényeiben is megkülönböztet "viszonylagosan belső" és "abszolút belső" törvényeket. Ez utóbbiak közé tartozik többek között "a nyelvi változások olyan hatalmas belső tényezője, mint a homonimikus kollízió", a tőelvonás /Zonne-dek-ből - zont 'ernyő' - zontik ,napernyő' /, az "elvont gondolkodás kiterjedése" /pl. vremja ,idő' egy eredetileg ,kerék' jelentésű szóból/. Így tehát - fejezi be P.Ja.CSERNIH, - "a nyelv lexikológiai eszközeinek fejlődése és a "szavak értelme", valamint az e téren érvényesülő belső törvények általában szoros kapcsolatban vannak a társadalmi élet fejlődésével, noha ez a kapcsolat nem mindig közvetlen és szemellátható."⁷⁷

P.Ja.CSERNIH véleménye szerint "a nyelvtani rendszerre alkalmazva a "nyelvfejlődés belső törvényei" kifejezésnek is kissé más tartalma van, mint a többi esetben. Ezek a törvények, hogy úgy mondjuk, "belsőbbek", vagyis nagyobb mértékben teszik próbára a szerkezeti viszonyok hatóerejét, az illető nyelv rendszerének a hatását, mint pl. a nyelv szókészletének, lexikológiai eszközeinek belső fejlődéstörvényei."⁷⁸ A nyelvtani rendszer fejlődése a logikai, az elvont gondolkodás fejlődésétől függ. De azért P.Ja.CSERNIH itt is hajlik arra, hogy kevésbé belső és belsőbb természetű tényezőket különböztessen meg. "Sok nyelvtani jelenség, amelynek napjainkban elvont jellege

van, fejlődésének kezdeti szakaszában szoros és közvetlen kapcsolatban volt a nép történetével" /pl. a szám és nem kategóriájának fejlődése stb./. Azonkívül, az elvont gondolkodás fejlődését sem lehet elszakítani "a kulturális élet viszonyaitól". Ilyen formán a nyelvtani rendszer fejlődésének belső törvényei, amelyek különböznek a szókészlet fejlődésének törvényeitől, mégpedig "mindenekelőtt azért, mivel csak a logikai gondolkodás fejlődésével kapcsolatosak, nem pedig az emberek ideológiájával, és azért is, mivel nem függenek közvetlenül az embereknek mint a társadalom tagjainak a viselkedésétől... nem függenek az alapok változásától",⁷⁹ egyidejűleg teljes mértékben is és nem teljes mértékben is belső törvények. Teljesen belső, P.Ja. CSERNIH megítélése szerint, a nyelvi változások afféle tényezői, mint a nyelvtani asszimiláció /analógia/ és nyelvtani diszimiláció, a tőelvonás, a szótó elszigetelődése, a grammatikalizáció. Itt "a nyelvrendszer kényszerítő hatása különösen szembeszökővé válik."⁸⁰ Kisebb mértékben belső "a nyelvtani gondolkodás új kategóriái keletkezésének törvényei vagy egyes kategóriáknak más kategóriákkal való kiszorításának törvényei /az élőlényekre vonatkozó kategóriák fejlődése, a duális kategóriájának kiszorítása a többesszám kategóriája által, stb./".⁸¹

P.Ja. CSERNIH szerint "a tudattal legkevésbé kapcsolatosnak a hangtörvényeket, a szavak és alakok hangfejlődésének törvényeit kell tartanunk,"⁸² jöllehet a régebbi nézetek ellenére sem tagadható, hogy bizonyos hangváltozásokban tudatos tendenciáknak is van szerepük. "Mindamellet nem férhet hozzá kétség, hogy sok hangváltozást csak a hangrendszer kényszerítő hatása, e rendszer törvényeinek működése idéz elő."

P.Ja. CSERNIH munkája tehát tisztázatlanul hagyja azt, hogy hogyan fonódnak össze vagy hogyan válnak szét mindezeknek az "abszolút, teljes mértékben belső" és csak "viszonylagosan belső", "nem teljes mértékben belső" fejlődési törvényeknek a határai. Amellett e törvény-kategóriák mindegyike a nyelvi jelenségeknek csak egy sajátos területére /szókészletére, nyelvtanára, hangrendszerére/ terjed ki. P.Ja. CSERNIH lehetségesnek tartja, hogy a nyelvtani változások függenek a szókészletben történő változásoktól, viszont ugyanakkor felteszi, hogy "a lexikológiai változások rendszerint nem függenek a nyelvtani változásoktól."⁸⁴ Kiderül tehát, hogy a szókészlet fejlődésének "viszonylagosan belső törvényei" a nyelvtani rendszer fejlődésének "abszolút belső törvényeitől" el vannak szigetelve. P.Ja. CSERNIH sem nem határozza meg, sem nem jellemzi az egész nyelv fejlődésének belső törvényeit.

A nyelvfejlődés belső törvényei azokban a tételekben jutnak kifejezésre, amelyek általában az összes nyelveknek, továbbá a rokon nyelvek csoportjainak és külön-külön minden egyes nyelvnek a történelmi fejlődésében észlelhető törvényszerűségeket és tenden-

ciákat általánosítják. Az általános nem választható el a különöstől, az egyestől, és az egyesben megnyilatkozik az általános. I.V.SZTÁLIN megállapította általában minden nyelv fejlődésének belső általános törvényszerűségeit, amelyek a nyelvnek mint társadalmi jelenségnek a lényegéből és szerkezetéből folynak.

Ezen törvényszerűségek a nyelvnek mint különleges, az alaptól és felépitménytől és a többi társadalmi jelenségtől különböző társadalmi jelenségnek a sajátosságai. Ilyen pl. az az általános törvény, amely szerint a nyelv egyik minőségből a másikba az új minőség elemeinek fokozatos és hosszantartó felhalmozódása és ennek megfelelően, a régi minőség elemeinek fokozatos elhalása útján megy végbe; ilyen a nyelv "alapjának" szilárd-ságáról, a nyelv minőségének megmaradásáról szóló törvény; ilyen a nyelv fokozatos tökéletesedésének törvénye, stb. Ezek a törvények a nyelvfejlődés minden szakaszában, a nyelv történetének minden szakaszában, a nyelv történetének minden időszakában megnyilatkoznak. Valamennyi nyelvnek a fejlődését jellemzik. Mentések az idő- és térbeli korlátoktól, felismerhetők az egymástól különböző rendszerű nyelvekben. Ezek határozzák meg a fejlődés jellegét, különleges sajátosságait, melyek a nyelv mint társadalmi jelenség terén mutatkoznak, s a nyelvek szerkezeti különbségeitől függően azok különféle történelmi periódusaiban más és más formákban konkretizálódnak.

I.V.SZTÁLIN rámutatott a nyelvfejlődés azon általános törvényeire is, amelyek a nyelv szerkezetével kapcsolatosak, attól függenek. A nyelv szerkezetében játszott szerepe, valamint változásainak jellege és ütemei szerint élesen megkülönböztetendő a nyelvben a "nyelv alapja", "sajátosságának lényege", nevezetesen: a nyelvtani rendszer s az alapszókincs, amely igen szilárd, és az általános szókészlet szakadatlan változásoknak kitett mozgékony része. Az, hogy a nyelv szakadatlanul kiegészül új szavakkal és kifejezésekkel, hogy szakadatlanul tart az elavult szavak eltűnése, a szavak jelentésváltozása, "... semmiképpen sem dönti el a nyelv sorsát. A nyelvben a legfőbb a nyelvtani rendszer és az alapszókincs."⁸⁵ Így születik meg az a törvény, hogy a nyelv általános szókészletének és a nyelv szerkezeti alapjának változásai más-más üteműek. Ez a törvény minden nyelvre és fejlődésük minden korszakára kötelező érvényű. Ez a törvény szervesen összefügg a nyelv különféle oldalainak szerkezeti sajátosságaival. Azt tapasztaljuk, hogy a nyelvben az egyes jelenségek kölcsönhatása igen bonyolult és igen változatos. A nyelv elemei csak mint egy sokoldalú, bonyolult és konkrét egésznek az alkatrészei és részecskéi léteznek. A nyelvi jelenségek, a nyelvi alkatrészek kölcsönös összefüggésének és genezisének megismerése úgy történik, hogy a sajátosban és egyediben feltárjuk az általánost, s hogy meghatározzuk és felfedjük a jelenségek lényegét. A tudományos általánosítások, tudományos absztrakciók, amelyek a nyelvfejlődés belső törvényeinek feltárására vezetnek, s amelyek "... mélyebben, hivebben, teljesebben tükrözik a természetet",⁸⁶ a nyelv tanulmányozásakor olyan objektumokra irányulnak, amelyek az elvonatkoztatás különféle fokait

és tioussait képviselik. Az, hogy a különféle nyelvi jelenségek tipizálási és absztrahálási formái és módozatai mások és mások, történelmi változásaik törvényeinek és ütemének különbségeivel függ össze. A szó reális jelentése általánosítás. A szójelentés nem egyenértékű a műszó logikai értelemben vett fogalmával, hanem a valóság tárgyainak és jelenségeinek általánosított értelmezésén alapszik. A nyelvtan a maga kategóriáival átfogja az egész szókészletet, mert igen nagy jelentőségre tesz szert, midőn a nyelvtan felhasználja. Ugyanakkor a nyelv szavai és kifejezései - szemantikai általánosítások alapján - lexikológiai-szemantikai sorokba csoportosulnak, általános szemantikai kategóriák alá sorolódnak, melyek között kapcsolat és kölcsönhatás van. A szavak eme történetileg változékony, jelentéstani és szóképzési-jelentéstani kapcsolatainak alapja a szilárd alapszókinca. A tagozási rendszerek belső és egymással szorosan összekapcsolt sorokat alkotnak nyelvtani jelenségekből, amelyek elvont nyelvtani kategóriák formájában a valóság világnak minden általában vett tárgya, sajátosága, tulajdonsága és történése közötti viszonyokat tükrözik. A nyelvtan elvonatkoztat az egyestől és konkrétól, mind a szavakban, mind pedig a szókapcsolatokban és mondatokban. A nyelvtani absztrakciók - mind amellet, hogy ütemeik különbözők és sokfélék - más minőségűek és más fokúak mint azok az absztrakciók, amelyek a nép vagy egy-egy társadalmi csoport megismerő tevékenységét rögzítik meg szavakban vagy kifejezésekben. "A nyelvtan, - írja ezzel kapcsolatosan I. V. SZTÁLIN "Marxizmus és nyelvtudomány" c. munkájában. - "a mértanra emlékeztet, amely törvényeit a konkrét tárgytól elvonatkoztatva adja meg, a tárgyat mint konkréttság nélküli testeket vizsgálja, s a köztük lévő viszonyokat nem mint bizonyos konkrét tárgyak közti konkrét viszonyokat határozza meg, hanem mint minden konkréttság nélküli testek viszonyait általában."⁸⁷ Érdekes ezzel kapcsolatban megemlítenünk F. ENGELS megjegyzéseit, melyeket az Anti-Dühringben általában mond a matematikáról, hangoztatva, hogy a matematikai absztrakciók megfelelnek a valóságos világnak: "A tiszta matematikának tárgyát a valóságos világ térformái és mennyiségi viszonylatai, tehát nagyon reális anyag alkotja. Hogy ez az anyag felette elvont alakban jelenik meg, az csak felületesen fedheti el a külső világtól való eredetét. De hogy ezeket az alakokat és viszonylatokat a maguk tisztaságában vizsgálhassuk, teljesen el kell őket választanunk tartalmuktól és ezt, mint közömböst, félre kell tennünk; így kapjuk meg a kiterjedés nélküli pontokat, a vastagság és szélesség nélküli vonalakat az a-kat és b-ket, az x-eket és az y-okat, a konstans és a variábilis nagyságokat és csak azután, egészen utoljára jutunk el az értelem saját, szabad terményeihez és elképzeléseihez, tudniillik az imaginárius nagyságokhoz."⁸⁸

Kétségtelen, hogy a szóképzési kategóriák minőségileg különböznek a legáltalánosabb és legelvontabb nyelvtani kategóriáktól. A szóképző elemek, vagyis az affixumok nem mindig e-

Egyenesen fejlődnek a nyelvtani elvonás irányába. Általánosító erejük foka nem egyforma és nem egyenlő, s ezenfelül még a legtöbb esetben azoknak a töveknek lexikológiai jelentése is szűkíti ezt, amelyhez az illető szóképző toldalékok kapcsolódnak. Az egyes affixumok absztraháló körét saját jelentésük is szűkíti, amely az általuk képzett szavak aktív típusainak szerkezetéből és szemantikájából folyik. A szóképzés jelenségei általában véve közelebb állnak azokhoz a nyelvtani folyamatokhoz, amelyekben a nyelvtani jelenségeknek a lexikológiai jelentésekkel való összefonódása és tőlük való elszakadás megy végbe, és amelyekben nem teljes az elszigetelődés a sokféle konkrét lexikológiai-szemantikai szócsoporttól. Ilyenek pl. az orosz nyelvben a praefixumos aspektusképzés, az igeeknek igealakok szerinti differenciálódása, a főnevek nemek szerinti osztályai közötti különbségek, a határozószók különféle típusainak elhatárolási módjai stb. A szóképzés terén tehát vannak aktív elvonási folyamatok, s ezek részben hasonlóak a nyelvtani elvonás különféle fajtáihoz, ugyanakkor azonban élesen különböznek az elvonás azon típusaitól, amelyek a legáltalánosabb nyelvtani kategóriák képzésének alapját alkotják.

A nyelv sajátossága tehát abban áll, hogy - miközben a nyelv szerkezet minden eleme kölcsönösen összefügg egymással - a nyelvi kategóriák, mivel a nyelvrendszer más-más oldalaihoz tartoznak, más-más fokon elvontak, más-más foku az általánosító erejük és, ennek megfelelően, más-más mértékben vonják be hatókörükbe a nyelv elemeit. Ezért egy-egy szerkezeti elem változásai szükségképen az egész rendszeren visszatükröződnek, csak hogy más és más módon, a nyelv alapjának más-más foku és erejű megragadásával. A nyelv átmenete a régi minőségből új minőségbe, új szerkezetbe csak abban az esetben lehetséges, ha a minőségi változások, melyek a nyelv egész rendszerét átfogják, bizonyos mértékig magát "a nyelv sajátosságának lényegét", vagyis nyelvtani rendszerét és alapszókincsét is átalakítják. Az új minőség elemeinek ez az egyesülése, integrációja egyik legfontosabb tényezője a nyelv átalakulásának.

Ne gondoljuk, hogy a nyelvfejlődésnek azok a törvényei, amelyek a nyelv társadalmi lényegéből, társadalmi funkciójából folynak, és azon törvényei, amelyek a nyelv szerkezetéből erednek, egymástól különböző, a nyelv működésének mintegy más-más síkján érvényesülő, egymással össze nem függő törvényszerűségek. Valójában ezek kölcsönösen feltételezik egymást, és elválaszthatatlanok egymástól. Az a törvény, amely szerint a nyelv egyik minőségből a másikba az új minőség elemeinek fokozatos felhalmozódása és a régi minőség elemeinek fokozatos elhalála utján megy végbe, függ a nyelv szerkezetétől, nyelvtani rendszerének és alapszókincsének szerkezeti sajátosságaitól. Másfelől, maga a nyelvszerkezet, "a nyelv sajátosságának lényege" függ a nyelv társadalmi természetétől, a társadalom történetében betöltött szerepétől, mivel hogy a nyelvet századok folyamán a társadalom történetének és az alapok történetének egész

menete", száz meg száz nemzedék erőfeszítése hozza létre. A nyelv nem ismer "hirtelen fordulatokat", a nyelvet nem lehet "megsemmisíteni", mivel a társadalom nem állhat fenn egy, az egész népet átfogó nyelv nélkül. A nyelv nyelvtani rendszere és alapszókincse meghatározza a nyelv történeti folytonosságát, azt, hogy társadalmi használatában ne történjék szakadás. A nyelv szilárdsága, amelyet "alapjának" szilárdsága magyaráz, a legszorosabb kapcsolatban van társadalmi funkciójával, azzal, hogy az emberek közötti érintkezésnek és a gondolatok kicserélésének eszköze legyen a változó történelmi életviszonyok között, és hogy az az erő legyen, mely segít a népnek elsajátítani a gondolkodásnak a nyelvben lerakódott sokévszázados eredményeit, és segíti a gondolkodás további fejlődését. A nyelv társadalmi jellege és a nyelvszerkezet tehát kölcsönösen feltételezi egymást, és dialektikusan összefügg egymással. Ugyanez a kapcsolat köti össze a nyelvek fejlődésének minden belső általános törvényszerűségét is, mely a nyelv mint társadalmi jelenség különleges sajátosságaiából és "sajátosságának lényegéből" ered. A nyelvnek mint társadalmi jelenségnek a sajátossága és a nyelv szerkezete egyenlő mértékben függ társadalmi funkciójától, a társadalom történetében játszott szerepétől és jelentőségétől. Már K. MARX rámutatott arra, hogy "egy magános egyén termelése a társadalmon kívül . . . é p p o l y k é p t e l e n s é g , m i n t a n y e l v f e j l ő d é s e e g y ű t t é l ő é s e g y m á s - s a l b e s z é l ő e g y é n e k n é l k ű l."⁸⁹ "A termelés mindig és minden körülmények között t á r s a - d a l m i termelés."⁹⁰ Nyelv nélkül, mint az érintkezés és gondolatközlés eszköze nélkül lehetetlen sikereket elérni a termelésben, lehetetlen a társadalmi termelés létezése. A nyelvnek az ember termelő tevékenységével való közvetlen kapcsolata teszi lehetővé, hogy termelési tapasztalatokat gyűjtsünk és adjunk át a következő nemzedékeknek. A társadalmi gyakorlat eredményei, az ember megismerő tevékenységének, gondolkodása fejlődésének eredményei nemcsak a szó-készletben, hanem a nyelv nyelvtani rendszerében is lerögzítődnek. A nyelv és társadalom: belsőleg összefüggő történeti jelenségek. A nyelv össznépi jellegében adva vannak a nyelvfejlődés és a társadalmi fejlődés kapcsolatának különleges tulajdonságai, eredeti sajátosságai.

Utóbbi időben a szovjet nyelvtudományban olyan tendencia kezdett elterjedni, hogy a nyelvfejlődés általános törvényeit határoljuk el a belső törvényektől. Ez a tendencia különösen határozott formában jelentkezik V. A. ZVEGINCEV "A nyelvfejlődés általános és belső törvényei" c. tanulmányában. "A nyelvek fejlődési utjai - írja V. A. ZVEGINCEV, - kétféle törvényszerűségeket mutatnak. Mindenekelőtt külön kell választanunk a nyelvfejlődés általános törvényeit. Ezek a törvények a nyelvnek mint különleges természetű, a többi társadalmi jelenséghez viszonyítva saját jellemvonásokkal rendelkező, társadalmi jelenségnek sajátossága lényegéből, a nyelv

általános természetéből és társadalmi szerepéből, felépítésének sajátosságaiból, alkotó elemeinek minőségi sajátosságaiból következnek. Elképzelni sem tudjuk, hogy a nyelv fejlődése e törvények közreműködése nélkül folyhatna le.⁹² Azt hinné az ember, hogy itt a nyelvfejlődésnek mint sajátos szerkezettel rendelkező különleges társadalmi jelenség fejlődésének a belső törvényeit jellemző összes ismérvek fel vannak sorolva /ezek: a nyelv fokozatos változásának, a nyelv minősége megmaradásának, a nyelv különféle összetevői és elemi egyenlőtlen fejlődésének törvényei/. V.A. ZVEGINCEV-e azonban megzavarja az a körülmény, hogy ezek a törvények, mint ő mondja, "a konkrét nyelvrendszerben nem lehetnek egyforma lefolyásuak."⁹³ És V.A. ZVEGINCEV, noha előre figyelmeztet, hogy "ezeknek az általános törvényeknek a konkretizálódása az egyes nyelveken belül nem úgy történik, hogy megváltoznak e törvények tételei, hanem úgy, hogy e tételek más-más nyelvi anyaggal telítődnek, mely természetesen beviszi az általános törvényekbe a maga sajátos elemeit,"⁹⁴ mégis elszakítja a nyelvfejlődés belső törvényeit ezektől az általános törvényektől. Saját szavaival: "mivel a nyelvfejlődés belső törvényei egyfelől a nyelv individualis jellegével vannak közvetlen kapcsolatban, másfelől pedig a nyelv nemzeti jellegét, nemzeti eredetiségét biztosítják, lehetetlennek látszik, hogy bármilyen egyetemes érvényű belső fejlődéstörvényeket állítsunk fel."⁹⁵

De semmi alapunk sincs arra, hogy az egyes konkrét nyelvek fejlődésének belső törvényeit szembeállítsuk a nyelvfejlődés belső általános törvényeivel. Az általános minden nyelv fejlődésében összekapcsolódik a különössel, ami a rokonyelvi csoportok /családok/ történelmi fejlődésének törvényszerűségeit határozza meg, és a nemzeti individualissal, ami egy konkrét nyelv sajátos fejlődését határozza meg s tükrözi bizonyos mértékben a népnek, vagyis a nyelv alkotójának és hordozójának sajátos történelmi sorsát. A nyelvfejlődés belső általános törvényei határozzák meg a nyelvszerkezet változásainak általános irányát, a nyelvi elemek kölcsönös kapcsolatának és egymástól való kölcsönös függésének sajátos jellegét, ezek állapítják meg a materialista dialektika nézőpontjából a nyelv mint sajátos társadalmi jelenség fejlődésének formáját vagy típusát, és - ezáltal - az egyes konkrét nyelvek fejlődésének általános tendenciáit és törvényszerűségeit. A nyelvfejlődés általános törvényei, melyek egy-egy nyelv konkrét történelmi változásaiban, "anyagának és formájának" változásaiban nyilatkoznak meg, összeolvadnak az illető nyelv fejlődésének belső törvényeivel. Valamely nyelv belső törvényei az illető nyelv szerkezeti sajátosságai, minőségének nemzeti sajátságai szerint érvényesülnek ilyen vagy amolyan irányban. Egy-egy össznépi nyelv konkrét történelmi fejlődésének törvényei ezek. Az egyes nyelvek konkrét fejlődési formáinak elemzése elmélyíti a nyelvfejlődés belső általános törvényeinek megértését, - és fordítva: az általános törvények ismerete elősegíti az egyes nyelvek fejlődésében érvényesülő külön-

leges, sajátos belső törvények tanulmányozását.

9

Valamely konkrét nyelv fejlődésének belső törvényei nem egyebek, mint dinamizmusának, mennyiségi és minőségi változásainak, egyik minőségből másikba való átmenetének törvényei. Ezért: változékonyak, mint más társadalmi jelenségek fejlődésének belső törvényei is, koronként mások és mások. A nyelvfejlődés belső törvényeinek statikus meghatározását, mely e törvényeket egy-egy konkrét nyelv sajátosságai "összeségként" fogja fel, továbbá a nyelvfejlődés összes belső törvénye "lényegének" leírását, amivel pl. V. A. ZVEGINCEV cikkében találkozunk, nem minősíthetjük dialektikusnak. Itt a törvények össze vannak keverve eredményeikkel és a nyelv funkcionálásának általuk meghatározott módjaival. Ime, ezek a meghatározások: "A nyelvfejlődés belső törvényei nem egyebek, mint a konkrét nyelvek azon szilárd és törvényszerűen megnyilatkozó sajátosságainak összessége, melyek a nyelv minőségét alkotják és a nyelv nemzeti eredetiségét jellemzik."⁹⁶ "A nyelvfejlődés belső törvényeinek lényegét azok a törvényszerűségek alkotják, melyek a nyelv különböző időkben keletkezett és keletkező elemeinek egy szerkezeti egésszé való egyesülésében érvényesülnek"⁹⁷, mintoa bizony ezeknek az elemeknek a létrejötté a nyelvfejlődés belső törvényeitől függetlenül történik.

Az efféle tételek összekeverik és azonosítják a nyelv fejlődésének belső törvényeit a nyelv funkcionálásának törvényeivel vagy szabályaival. Amikor pl. anyanyelvünket mint egymással kölcsönösen összefüggő elemek rendszerét használjuk, akkor ezt a reá jellemző ragozási és szóképzési szabályokkal összhangban, a szavak mondatná váló összefüzésének szabályaival összhangban, a szavak jelentés szerinti kapcsolásának szabályaival vagy törvényeivel összhangban stb. tesszük. Ezek közül a szabályok közül egyesek olyan nyelvfejlődési belső törvények eredményei vagy termékei, amelyek már megszűntek működni /pl. a mai orosz nyelvben az improduktív igeosztályok továltakozása: graszti - grebu - greb, 'evezni, evezek, eveztem'; lecs - ljagu - leg, 'lefeküdni, lefekszem, lefeküdtem'; sztrics - sztrigu - sztrizses, 'nyirni, nyirok, nyirsz'; a névmások ragozási rendszere, stb./; a többi szabály mintegy a nyelvfejlődés élő, aktív belső törvényeinek medrében mozog, de persze nem azonos velük /ilyenek pl. a mai orosz nyelvben a főnévből és melléknévből történő produktív képzési szabályai és velük kapcsolatban ezen igék ragozásának szabályai; ilyenek a melléknévi igenevek melléknévbe való átcsapásának élő szabályai; ilyenek azok a szabályok, amelyek szerint az - szk - - n -, vagy - ov - szuffixumokkal képzett, viszony kifejező mellékszerék a szóképzés szempontjából és érzelmi tekintetben elkülönülnek, stb./ A nyelv funkcionálásának "törvényei" vagy szabályai tehát a mai /és minden más/

nyelvállapotban mind a régebbi nyelvfejlődési törvények működésének nyomait vagy termékeit, eredményeit, mind pedig a nyelvfejlődés aktív, élő belső törvényeinek megnyilatkozásait visszatükrözik /ez utóbbiak határozzák meg és irányítják az új minőség felé haladó mozgását/.

A nyelvfejlődés belső törvényei világítják meg a nyelv történelmében lezajló sarkalatos, legfőbb folyamatok jellegét, amelyek együttvéve idézik elő az egyik minőségből a másik minőségbe való átmenetet. A nyelvfejlődés belső törvényeinek tétele azok közé a tudományos absztrakciók közé tartozik, amelyek "mélyebben, hívebben, teljesebben tükrözik a természetet,"⁹⁸ mint az egyes, egymástól elszigetelt nyelvi változások szabályosságát és logikusságát hangoztató tapasztalati állítások. Magától értetődik, hogy az efféle megfigyelések és általános következtetések is elősegítik a nyelvfejlődés belső törvényeinek megállapítását.

Valamely konkrét nyelv fejlődésének belső törvényei mindenképpel "a nyelv alapjának" fejlődési törvényeit jelentik. A nyelv alapja pedig a nyelv egész szerkezetének belső magva. A nyelvtani rendszer valamennyi elemének kapcsolatát, a szó és a mondat kölcsönös viszonyának szerkezeti sajátosságait, a szó és a mondat fejlődésének azok szerkezetén alapuló lehetőségeit és tendenciáit, a nyelvtani rendszer és alapszókinccs kölcsönhatását, az alapszókinccs rendszerét meghatározó aktív nyelvtani kategóriák lassan változó, történelmileg kialakuló rendszerét, az alapszókinccsbe tartozó szavak lexikológiai-grammatikai csoportosulását a maguk történeti mozgásában, a legszorosabb kapcsolatban az egész szókészlet ugyanilyen csoportosulásával, az alapszókinccsben összpontosuló szóképzési típusok történetét, ezek aktivitásának fokát és kölcsönös kapcsolatuk jellegét, az alapszókinccsen kívül meglévő szemantikai rendszerek és ezek, valamint az egész szókészlet-lexikológiai-szemantikai kategóriái közti kölcsönös hatásokat a maguk változásaiban - mindezt a nyelvfejlődés belső törvényei határozzák meg. A nyelvszerkezetben az egymással korrelációban álló és belsőleg összefüggő jelenségsorok /pl. az igeragozás és névragozás rendszerei, az igék idő-, mód-, hangsúly- és igealak-rendszere, stb./ hasonlatosak a lánchoz, amelyeknek egyes láncszemei össze vannak forrasztva és össze vannak kapcsolva egymással és egyik a másikhoz szorosan felidőzárkózik. A nyelvszerkezet fogalma a sztálini nyelvelmélet megvilágításában új tartalommal telítődik. I.V. SZTÁLIN tanításában értelmében a nyelvet nem tekinthetjük úgy, mint a különféle nyelvi elemek, tehát hangtani, nyelvtani és szókészleti elemek kölcsönös viszonyainak és ellentéteinek egy síkon mozgó rendszerét. A nyelvtani jelenségek és az alapszókinccs elemei az illető nyelv hanganyagában öltönek testet. Ezért a nyelv hangállományát kizárni a nyelvfejlődés belső törvényeinek ható sugarából: mechanikus és történetellenes eljárás. A nyelvtani rendszer és az alapszókinccs a lehető legszorosabban össze forrott egymással. Valóban, a "ragozási szabályoknak", vagyis

a nyelvtani alakok képzésének rendszere kapcsolatban van az alapszókincshez tartozó szavak nyelvtani osztályaival. Ha valami változás történik afféle nyelvtani kategóriák strukturájában, mint pl. a szófajok, akkor ez rögtön meglátszik az alapszókincs állagán is /pl. az orosz nyelv fejlődésében: a különféle határozószók fokozatos gyarapodása az alapszókincsben, az olyan típusuké, mint rjadom 'sorban', verhom 'fent', poperek 'keresztül' stb., olyan, az állapot-kategóriába /névszói állitmány. - A fordító/tartozó szavaké, mint zsai 'kár', nelzja 'nem szabad', ljubo 'öröm' /pl. ljubo szmotrety = 'öröm látni' - A fordító/stb./). A nyelvtani kategóriák rendszerének változásai rendszerint a nyelv alapszókincsének és nyelvtanának kölcsönhatása alapján mennek végbe. Ennek a kölcsönhatásnak a jellege történelmileg változó. Elég arra hivatkoznunk, hogy az orosz nyelv története során a gyűjtőfogalmakat kifejező /kamene 'kő', kole 'karó' stb. típusú/ főnevek beilleszkedtek a kamen, kol stb. szavak többesszámú alakjainak sorába, vagy hogy az igekötős igék az imperfektív igék mellé azok befejezett aspektusbeli párjává ~~alakultak~~ át stb. Mivel az alapszókincs, I.V.SZTÁLIN tanítása szerint, nemcsak szótöveket foglal magában /ezek alkotják a magvát/, hanem nyilvánvalóan bizonyos számú származékszót is, valamint olyan szavakat is, amelyek egykor származékszók voltak, azért a legaktívabb, legszilárdabb és a nyelvszerkezet fejlettségének bizonyos fokán legtipikusabb szóképzési formák / a megfelelő morfémeikkel és szóképzési típusokkal, "mintákkal" együtt/ szintén az alapszókincsbe tartoznak. Az alapszókincs fejlődésének nemzeti sajátosságát, mely szervesen összefügg az illető nyelv nyelvtani rendszerének fejlődésében érvényesülő törvényekkel - a társadalom új szavakban mutatkozó szükségletét kielégítő - szóképzési típusok és kategóriák fejlődésének belső törvényei határozzák meg. Hogy az alapszókincs a nyelvtani rendszerhez képest gyorsabban változik, azt a nyelv általános szóképzésével, a változások iránt különösen érzékeny s legmozgékonyabb elemeivel való szoros és közvetlen kapcsolata idézi elő. Az alapszókincs változása nemcsak abban áll, hogy kiegészül, hogy lexikálisan gazdagodik, hanem abban is, hogy a hozzá tartozó szavak jelentésfejlődésen mennek át, az őt alkotó szósorok értelmileg differenciálódnak, szemantikailag tökéletesednek. A nyelvi változások a nyelv különféle területein más-más típusuké. E változások egyike, pl. a szóképzés mozgékony, nem szilárd részének változása, "égyáltalán nem dönti el a nyelv sorsát". Egy bizonyos tendencia mellett azonban - nyelvtani absztrahálásuk és jelentéstani általánosításuk során - a szóképzési változások is előidézhetik új minőségű elemek, új nyelvi szerkezetek kialakulását. Éppen így került az aspektusképzés rendszerébe az igék igekötősítése, amely az orosz nyelv XII-XVI. századi fejlődése során meggyorsította és komplikáltabbá tette a perfektív és imperfektív aspektus-kategória kialakulásának még a közös szláv alapnyelvben elkezdődött régi folyamatát. I.V.SZTÁLIN azt tanítja, hogy "a harc az új

és a régi, az elhaló és a születő, a sorvadó és a fejlődő között: ez a belső tartalma a fejlődési folyamatnak, ez a belső tartalma a mennyiségi változások minőségieké átalakulásának.⁹⁹ A nyelvfejlődés belső törvényei határozzák meg a nyelvszerkezet változásainak általános irányát, a nyelv különféle területein végbemenő változások kölcsönhatását, ezek egyezését, a néha ellentmondásait, ugyancsak kölcsönös viszonyait is, a réginek és újnak harcát a nyelvben, az új minőség elemeinek felhalmozódása és a régi minőség elemeinek elhalása közötti viszonyt. Magától értetődik, hogy ha a nyelv teljes szókészletének is, meg alapszókincsének és nyelvtani rendszerének is különleges sajátosságai vannak, akkor a bennük végbemenő minőségi változások más és más irányban folyhatnak le, ellentétbe kerülhetnek egymással. Felmerült olyan elgondolás is, hogy a nyelvtani rendszernek, az alapszókincsnek, a mozgékony szókészletnek, valamint a nyelv hangrendszerének egyaránt saját külön, csak reá jellemző belső fejlődéstörvényei vannak. Mivel a nyelvtannak a szókészletétől eltérő különleges tulajdonságai vannak, természetesen feltesszük, hogy változásai is más típusúak, így tehát az ezeket irányító törvények is más jellegűek. De aligha lenne helyes ebből azt a következtetést levonni, hogy a nyelvfejlődés belső törvényei, melyek a nyelvtani kategóriáknak egy bizonyos irányban történő átszerveződését idézik elő, ugyanakkor nem érintik bizonyos fokig a nyelv szókészletét is. Ha a fonetikához nemcsak a hangrendszer, hanem a hangok kombinálásának az alaktani szerkezetével összefüggő szabályait, valamint a hangsúlyozás és hanglejtés szabályait is hozzá kell sorolnunk, akkor vitathatatlanul válik, hogy a hangváltozások a legszorosabb kapcsolatban vannak a nyelvtani és szókészleti változásokkal. Vagyis: a nyelvfejlődés belső törvényeit, mint a nyelv különféle szféráiban bekövetkező minőségi változások kölcsönös viszonyát, kölcsönhatását és kölcsönös függését meghatározó törvényeket úgy kell tekintenünk, hogy azok az egész nyelvszerkezetnek belső fejlődési törvényei, az egészé, mely bonyolult, ellentmondásos, genetikailag más és más típusú, de belsőleg egységes és szilárdan összefüggő elemekből tevődik össze.

N. J. MARR és "tanítványai", miután szétzúzták a nyelv egységről még a marxista nyelvtudományt megelőző tudományban alkotott fogalmakat, a stadiális nyelvfejlődésről szóló antimarxista tételüket arra a tételre alapozták, hogy a nyelv egyes részei meghatározott sorrendben "ugranak át" robbanások következtében új stádiumba, előbb a szintaktikai rendszer, utóbb a szókészlet. N. P. JAKOVLEV szerint a nyelv minőségi változása, egyik stádiumból másikba való ugrása, a szintaktikai rendszer és a szókészlet változásaival kezdődik. Ez az ugrás azonban csak az alakrendszer és hangrendszer minőségi megváltozása nyomán ér véget és szilárdul meg végérvényesen.¹⁰⁰

I. I. NESCSANINOV akadémikus, amikor - antimarxista alapokon - kidolgozta a mondatszerkezet átalakulása útján végbemenő stadiális nyelvfejlődés sémáját, mint ismeretes, nem törődött a hangtani változásokkal, és tagadta a morfológiát. Az ő felfo-

gása szerint a mondat típus stadiális változásával együttjár a szókészlet megváltozása is:

A nyelvről, a nyelv szerkezetéről és fejlődéséről szóló sztálini tanítás véget vetett annak, hogy a nyelv különféle elemeit ilyen mechanikusan elkülönítsék egymástól - vagy összehasonlíják őket, - s hogy a nyelv történelmi mozgását egy még össze sem állított egész széteső részeinek formájában ábrázolják.

Az egyes nyelvek fejlődésének belső törvényei általánosítják és szintén egy gócban összpontosítják, tömörítik a nyelv szerkezet különféle elemeiben végbemenő szabályos, következetes változások egész sorát. Természetes, hogy ezeket a törvényeket csakis az egyes nyelvek és rokonnyelvi csoportok, családok mélyreható történelmi és összehasonlító-történelmi vizsgálata alapján tárhatjuk fel. Igaz, hogy egyes nyelvcsoporthoz /pl. az indoeurópai nyelvek/ fejlődésének bizonyos általános tendenciáit már szinte sugalmazzák a korábban végzett kutatások: ki van mutatva pl. az a tendencia, ami a névragozási rendszereknek a főnevek nemek szerinti osztályai alapján történő egyesülésére és egyszerűsödésére irányul, továbbá az állitmányi funkció formái fejlődésének, a sokféle mondat típus, köztük a különféle kötőszavas összetett mondat típus fejlődésének stb. tendenciája. Mindez azonban csupán anyag, még hozzá nem is mindig rendszeresen összehordott és történetileg átgondolt anyag, s ráadásul világos, hogy nem elegendő azon belső fejlődéstörvények felderítésére és vizsgálatára, amelyek az egyes indoeurópai nyelvcsoporthoz és ezeken belül külön-külön minden egyes nyelvnek sajátjai.

A burzsoá nyelvtudósok, akiktől távol áll a nyelv társadalmi jellegének, össznépi voltának, különleges sajátosságainak és fejlődése belső törvényeinek igazi megértése, amikor a nyelv történelmi mozgásának közismert folytonosságát, törvényszerűségét vizsgálják, olykor a nyelvi változások "eleve meghatározott irányáról" beszélnek. Így pl. E.SAPIR általános nyelvészeti tanfolyamában, amelyben abból az elvből indul ki, hogy a nyelvben egyéni kezdeményezésből történnek változások, egyúttal azt tartja, hogy az egyéni változások véletlenszerűek, hasonlatosak "a tenger hullámaihoz, amelyek céltalan mozgásukban előrehátra mennek", azt is írja: "A nyelv mozgásának megvan a saját iránya. Más szóval, csak azok az egyéni különbségek öltenek testet s rögzítődnék meg benne, amelyek meghatározott irányban mozognak, hasonlóképpen ahhoz, ahogy az öbölben csak bizonyos hullámmozgások felelnek meg a dagálynak és apálynak. A nyelv mozgása azon egyéni változásoknak a beszélők által történő öntudatlan kiválasztásában megy végbe, amelyek egy valamiféle eleve meghatározott iránynak megfelelőek."¹⁰¹

A nyelv mozgását tehát itt úgy tekinti, mint vak elemi erőt, amelynek eleve meghatározott folytonossága a maga törvényeiben és indítékaiban megismerhetetlen. Számunkra különösen érdekes E.SAPIRnak az a kijelentése, hogy "a nyelv általános moz-

gásának ismerete még nem elegendő ahhoz, hogy felismerjük a mozgás azon irányát, amelynek majd győznie kell." Hiszen ehhez még "tudni kellene egyet-mást a nyelvi mozgás egyes összetevői fejlődésének viszonylagos potenciájáról és gyorsaságáról is."102 Mivel a burzsoá-idealista nyelvtudomány ezzel a tudással nem rendelkezik, e kérdések eldöntése során történelemellenesen hol agnoszticizmusba, hol miszticizmusba esik, és a nyelvet elszigetelt s titkokkal teli birodalomnak tartja, amely semmiféle kapcsolatban sincs a társadalmi fejlődéssel. Elég, ha arra hivatkozunk, hogy F. de SAUSSURE a nyelv fejlődésében teljesen elszakította a belsőt a külsőtől. Az ő szavaival: "egyáltalán nem szükséges ismernünk azokat a viszonyokat, melyek közt egy-egy nyelv fejlődése végbement."103 Innen ered az az elképzelés is, hogy a nyelv fejlődése zárt és a nép történetétől elszigetelt, mintegy egyik a másikra helyezett és belső törvényszerű kapcsolatok híjával lévő rendszerek formájában, mint BAUDOUIN DE COURTENAY mondotta, "rétestészta" formájában megy végbe. A strukturalisták későbbi lelkesedése a "panchroniákért", ami a nyelv történetének teljes tagadásával függött össze, természetes következménye volt annak, hogy a nyelvet metafizikusan és társadalomellenesen kezelték, hogy nem értették meg a szerkezetét, társadalmi jellegét és fejlődési törvényeit. SZTÁLIN tanítása a nyelv története és a nyelvet alkotó és hordozó nép története közötti felbonthatatlan kapcsolatról, a nyelvfejlődés különleges törvényszerűségeiről, a nyelvfejlődés belső törvényeiről, szilárd módszertani alapot ad nekünk ahhoz, hogy meg tudjuk írni egy-egy konkrét nyelv nagyszabású, mindenre kiterjedő történetét, amely feltárja a nyelv fejlődése és az illető nép fejlődése, a nép társadalmi életének különféle területein végbemenő fejlődés közötti fő szakaszait /ez a mozgás a nyelv fejlődésének belső törvényeivel összhangban történik/. Mivel a nyelv fejlődése a meglévő nyelv alapelveinek kifejlesztése és tökéletesítése útján megy végbe, ezeknek az elemeknek s kölcsönviszonyuknak ismerete elengedhetetlen feltétel a nyelvfejlődés belső törvényeinek kutatásához. Tehát: minél mélyebben és minél több oldalról tanulmányozzuk a vizsgált nyelv konkrét történeti anyagi eszközeit és azok változásait, annál szélesebb távlatok nyílnak meg az illető nyelv belső fejlődéstörvényeit kereső kutatás előtt. Hiszen még nyelvrokonság esetén is az egyes rokon nyelvek szerkezeti eszközei és szerkezeti lehetőségei mások és mások.

A nyelvi elemek, amelyek a nyelvfejlődés belső törvényeinek érvényesülése következtében valamely időszakban történetileg kialakultak, szerkezeti kölcsönhatásukban véve őket meghatározzák az illető nyelv egymást követő minőségi változásainak jellegét és irányát, amelyeket a gondolkodás fejlődése, a nép megismerő tevékenységének sikereiben való gazdagodása, a társadalom tagjai közötti érintkezés formáinak bonyolultabbá válása és gyarapodása idézett elő. Ezek a nyelvszerkezeti elemek nemcsak a régebbi nyelvi alakok és kategóriák változásainak, hanem az újabb szerkezeti egységek és kategóriák kialakulásának és fejlődésének is forrásai. Lássunk néhány konkrét szemléltető adatot az orosz nyelvnek, az orosz nyelvtani rendszernek és részben az

alapszókinccsnek XIII-XVI. századi fejlődéséből, vagyis abból az időszakból, amikor a nagyorosz nép nyelve a keleti-szláv nép nyelvének három nyelvre való differenciálódása folytán kialakult. Ebben az időszakban az orosz fejlődés sajátos belső törvényeket mutat fel, amelyek meghatározták a szó szerkezete terén végbemenő minőségi változások általános irányát. Ide tartoznak mindenekelőtt a szótő egyesülésének jelenségei afféle szófajokon belül, mint a főnév, melléknév, és részben az ige is. A tővégi mássalhangzóváltakozás nyomai /mely a közös szláv nyelv palatalizációi következtében fejlődött ki: volk 'farkas', volce 'farkasnak', volcse 'farkas!', volci 'farkasok', volcäh 'farkasokban'; ruka 'kéz', rucě 'kéznek' stb./ a XIII-XV. században eltűntek. A vocativusi alak improduktívává vált. Érdekes, hogy ezek a tendenciák a névmási kategóriákra is áttértek /vö. kem 'kivel' ehelyett, hogy cēm/.

A.A. SAHMATOV olyan nagy jelentőséget tulajdonított e folyamatnak, hogy a főnevek alakrendszerének eme jelenségeit úgy emlegette, mint a nagyorosz nép nyelve létrejöttének kritériumait. E folyamatokkal kapcsolatosan minőségileg új, mint L.P. JAKUBINSZKI mondotta, "külső flexiós" viszonyok honosodtak meg a tő és a végződés között, amelyek az élő, produktív ragozási típusokra az orosz nyelv mai nyelvtani rendszerében is jellemzőek. Ezen az alápzaton, a névragozás régi produktív és improduktív típusainak a három nemi osztály szerinti tagolódása és az alakváltozatok kiválogatása, továbbá a legfontosabb esetragok elterjedése útján, melyek aztán bizonyos mértékig szabadon járulhattak más-más tövekhez, alakult ki a XIV-XV. századig a mai főnévragozási rendszer. A XVI. század első felére az egyesszámban a rendszernek már minden láncszeme megállapodott. Ez a folyamat azzal a fejlődéssel volt kapcsolatos, amelynek során a szó nyelvtani szerkezetét mint alakok rendszerét elvontabban kezdték felfogni. Ismeretes, hogy az orosz nyelvfejlődés megelőző időszakában főnevek egyes szócsoportjaiban, pl. a helyet és időt jelentő szavak csoportjának előljáró nélküli alakjait konkrét határozói funkciókkal ruházhatták fel /pl. a helyet jelölő szavak tárgyesetében, részeshatározói esetében, eszközhatározó- és előljárós esetében, az időt jelentő szavak birtokos, eszközhatározó és előljárós esetében, még korábban pedig részeshatározó esetében is/. Vö. domoj 'hazafelé', doloj 'le' a domovi, volovi alakból; dolu 'lefelé'; gore 'fölfelé', krome 'kívül', félre később előljárói szerepben/, vcsera 'tegnap', vecsor 'tegnap este' stb. A szónak mint alakrendszernek a határai ingadozóak voltak. A szóképzési kategóriák és jelentések mintegy beleforradtak a ragozási rendszerbe, vagy jobban mondva: a kialakuló ragozási rendszerek még megőrizték egyes elemeik szóképző funkciójának nyomát. Ez a vonás világosan megmutatkozott a főnevek és igék egyesszám-, duális- és többesszám-kategóriáinak régi kölcsönös viszonyában. A duális kiveszése, ami a XIII. században történt, előmozdította a főnévi egyes- és többesszám elvontabb funkcióinak kifejlődését. Az egyes- és többesszám kategóriája a főnevek körén belül pontosan abban elkülönül a vele kölcsönös viszonyban álló és mintegy vele kereszteződő egyedi és győjtőnévi kategóriától. A

névszók töbesszámi alakrendszere, amely a XVI. században átlapodott meg végérvényesen, néhány gyűjtőfogalmat kifejező szót és alakot is magába olvasztott és felszívott. A nyelvtani elvonások fejlődése során a XIII. századtól kezdve megindul a számnevek külön szófajjá való alakulása, a főnevektől, valamint a névmásoktól való elkülönülése is /odin 'egy': dva - dve 'kettő', vö. a melléknévi funkciója trie, tri 'három' és csetüre, csetüri 'négy' szavakkal/.

Ily módon a névszótövek egyesülésének jelenségei szorosan összefüggtek a ragozott szavak mint nyelvtanilag zárt alakrendszer kompaktabb és lexikológiailag koncentráltabb fogalmának bővülésével, valamint az eset- és számkategória terén folyó nyelvtani elvonás fejlődésével és elmélyülésével, és az új típusú névragozási rendszerek kialakulásával. Ehhez járult még a melléknevek főnévi ragozásának elcsökevényesedése, a melléknevek rövid és teljes alakjának szintaktikai differenciálódása, és a melléknevek egyre erősebb alaktani és szintaktikai elkülönülése a főnevektől. A melléknév kategóriájának szóképzési és szintaktikai szempontból történő elkülönülése a főnevektől még korábbi időre utal. Kétségtelen, hogy ezekhez a minőségi változásokhoz, amelyek a szó alakjainak és a névszóknek mint alakrendszernek a fogalmában a főnév, melléknév és számnév szófajának kölcsönös viszonyában és kölcsönhatásában bekövetkezett változásokkal kapcsolatos történetek, még hozzájárult a főnevek, valamint a mutató és személynévmások esetragjai előljárós használatának kifejlődése is. Az előljárós szerkezetek kifejlődésének folyamataival párhuzamosan és velük összefüggésben fokozódik a névszók bizonyos alakjainak határozósába történő átesapása /okolo 'körül', poszledi 'után', po szile 'minél fogva' stb./.

A szó szerkezetében beállott változásokhoz hasonló folyamatok érték az ige kategóriáját is. Itt az ige egyesülése a perfektív és imperfektív aspektus-kategória kialakulásával és az imperfectumi és aoristos alak eltűnésével párosul. Itt is minden törés nélkül - az új szerkezet elemeinek fokozatos és hosszantartó felhalmozódása útján - tűnik el az igealak sokfélesége /vö. pl. hoditi 'járni' alakból ho/a/zsah imp. lehetséges hozsati rövid alak mellett; voziti 'szállítani' alakból vozsah a vozsati mellett, vö. vozsataj; vö. pecsi 'sütni', peku 'sütök', pecses 'sütsz', pekoh 'sütött', pecsah 'sütött', pci 'süss' stb./.

A XV-XVI. századig fokozatosan tisztázódtak a két, egymással kölcsönös viszonyban álló és aspektus-párt alkotó igealak kapcsolatai. Ezzel a folyamattal együtt jár új átmeneti igealak-rendszerek kialakulása is. A produktív igeosztályok rendszerében, mely túlnyomórészt denominális képzésű igealkalokból áll, az igealakok egységesülését célzó folyamat rendkívül erős. A nyelvtani elvonás fejlődése ezen a téren is nemcsak a tisztán aspektus-jelölő praefixumok kialakulásában, hanem a jövő idő összetett alakjánál a budu 'fogok' igealak /a hocsu 'kivánok', imu 'birok', nacsnu 'kezdek' pocsnu 'megkezdek', modális és aspektus-változatok közül való kiválasztásában is megmutatkozik.

Mindezen folyamatok a maguk idején kiterjedtek a büt 'lenni' segédigére is, amelynek alakrendszere felbomlott s ez a feltételes-óhajtó mód állandó mozgási kategóriájának kialakulására is - tapadás útján - modális kötőszók kifejlődésére vezetett: cstobü 'hogy' /XIV-XV.sz./, budto 'szinte' /A XVI. századtól a XVII.sz. elejéig/, jakobü 'mintha' /XVI.sz./, csem bü 'hogy' /XVI-XVII.sz./, kak bü 'mintha' stb. /vö. budet bü/. Hogy jobban el tudjuk képzelni azoknak a jelenségeknek a kölcsönös viszonyát, amelyeket a XIII-XVI.sz. folyamán az orosz nyelv szó szerkezeti fejlődésének belső törvényei áthatottak, rá kell mutatnunk arra, hogy a ragozási rendszerek és szóképzési rendszerek differenciálódásának folyamatai kapcsolatban álltak a különféle nyelvtani osztályok és különféle szóképzési típusok tövének elhatárolására szolgáló magán- és mássalhangzó- váltakozás morfológizálódásával és szemaszilológizálódásával, pl. kon/e/c-, konecs/n- és koncs-, koncsi-, koncsa- stb., új produktív igeosztályok megszilárdulásával és a denominális igeképzés különféle formáinak kifejlésével, a praefixalis igeképzés módjában beálló változásokkal, új alaktani elemeknek elvonással történő kialakulásával és új főnév- és melléknévképzők kifejlődésével, pl. -scsin-, -csin- /a XIII-XIV. századtól/, -csik-, -csik- /a XIII. századtól/, -csiv-, -liv- /a XIV-XV. századtól/, stb.

De mindez nagyobb szabású speciális orosz nyelvtörténeti kutatások körébe vág, amelyek a nyelvfejlődés belső törvényeiről szóló sztálini tanítás fényében új irányt és új értelmet kapnak.

Már ebből az egy példából is könnyen kivehető, hogy milyen sokféle változást és még hozzá az orosz nyelv különféle területein végbemenő változást szabályoznak és foglalnak egybe az orosz nyelvfejlődésnek azok a belső törvényei, melyek a XIII-XVI. századi új szó szerkezetek fejlődéstörténetéből kerülnek napvilágra.

A nyelvfejlődés belső törvényeinek kérdése a marxista nyelv-tudomány rendszerének egyik központi kérdését alkotja. Megoldásától függ, hogy mélyebben megértjük-e a nyelv lényegét, a nyelvfejlődés fő tendenciáit, hogy szaporítani tudjuk-e ismereteinket a nyelvnek mint különleges társadalmi jelenségnek sajátos általános törvényszerűségeire vonatkozóan. Ugyanakkor a kérdés tanulmányozása, mégpedig a világ legkülönbözőbb nyelveinek konkrét történeti anyaga alapján, szilárd alapot ad e nyelvek történetének korszakolásához, fejlődésük főbb szakaszainak megállapításához. A nyelvfejlődés belső törvényeinek tanulmányozásával összefügg azoknak a valóban marxista alapelveknek a tisztázása és kimélyítése is, amelyek

szerint egy-egy konkrét nyelv történetét, valamint a történeti nyelvtudomány minden főbb fejezetét, vagyis a hangtörténetet, a történeti nyelvtant és történeti lexikológiát rendszerbe foglalhatjuk. Ezzel kapcsolatosan pontosabban és szilárdabban kijelöljük a szemaszciológia /szemantika/ helyét is a történeti és összehasonlító-történeti nyelvtudomány rendszerében. A nyelvfejlődés belső törvényeinek tanulmányozása elősegíti, hogy mélyebben megértsük e törvények működésének következményeit és megnyilatkozásait, melyek a mai nyelvhasználatban, a mai nyelv funkcionálásának módjaiban, normáiban és szabályaiban, szilárd szerkezeti elemeiben mutathatók ki, továbbá, hogy szélesebb alapon és minden oldalról megvilágítsuk a réginek és újnak kapcsolatát és harcát a nyelvben, szemléltetően megmutassuk a nyelvfejlődés élő belső törvényeinek megjelenési formáit és lényegét. A nyelvfejlődés belső törvényeinek fogalma újabb erős szálakkal köti össze a leíró és a történeti nyelvészetet. A szovjet népek nyelvei és az idegen nyelvek terén végzett konkrét történeti kutatások, melyek a kérdéses nyelvek belső fejlődéstörvényeinek vizsgálatára irányulnak, nagy részben kitágítják a szovjet nyelvtudomány látóhatárát és az igazi tudomány útján, melyet nagy vezérünk, I. V. SZTÁLIN jelölt ki, kivívják számára az első helyet a világ nyelvtudományában.

/Voproszú jazükoznanija, 1952/2 3-43 1 /

J e g y z e t e k :

- 1/ V. A. BOGORODICKIJ, Obscsij kursz ruszszkoj grammatiki /Az orosz nyelvtan általános tanfolyama/, 1935, 5. kiad., 37. l. 1. jegyzet.
- 2/ B. DELBRÜCK, Vvedenie v izucsenie jazüka Iz isztorii i metodologii szravnitel'nogo jazükoznanija /Einleitung in das Sprachstudium, orosz ford., Pétervár, 1904, 13. l.
- 3/ Ucsenüe zapiszki Moszkovszkogo gorodszkogo pedagogiceszkogo insztituta, katedra ruszszkogo jazüka /A moszkvai városi pedagógiai főiskola orosz nyelvi tanszékének tudományos közleményei/, 1. füzet, 5. köt., 175-196. l.
- 4/ Vö. Kuhns Zeitschrift, 42. köt., 384. l.
- 5/ Lásd A. ROSETTI brosuráját: Les changements phonétiques, Aperçu générale, Copenhague-Bucouresti, 1948.
- 6/ J. VENDRYES, Jazük /Le langage/, orosz ford., Moszkva 1937. 152. l.

- 7/ R.O.SOR - N.Sz.CSEMODANOV, Vvedenie v jazükovedenie /Bevezetés a nyelvtudományba/, Ucspedgiz 1945, 211.1.
- 8/ Uo. 210.1.
- 9/ I.SZTÁLIN. Voproszú leninizma /A leninizmus kérdései/, 11. kiad., 541.1. /Magyarul: Szikra 1950, 640.1./
- 10/ V.I.LENIN, Socsinenija /Művei/, 21. köt., 38.1. /Magyarul: Szikra 1951, 43.1./
- 11/ V.I.LENIN, Filozofsckie tetradi /Filozófiai füzetek/, 1947, 128.1.
- 12/ Ua. 126.1.
- 13/ Ua. 127.1.
- 14/ Ua. 126.1.
- 15/ K.MARX - F.ENGELS, Izbr. proizv. v dvuh tomah /Válogatott művek két kötetben/, Goszpolitizdat 1949, 1. köt., 414.1. /Magyarul: MARX-ENGELS, Válogatott Művek, 1. köt., 434.1./
- 16/ Ua. 414-415.1. /Magyarul: 434.1./
- 17/ I.SZTÁLIN, Marksizim i voproszú jazükoznaniija /A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései/, Goszpolitizdat 1951, 35.1. /Magyarul: SZTÁLIN, Marxizmus és nyelvtudomány. A nyelvtudomány néhány kérdéséhez. Szikra 1950. 33.1./
- 18/ Ua. Oroszul: 36.1. Magyarul 39.1.
- 19/ V.I.LENIN, Szocsinenija /Művei/, 35.köt., 200.1.
- 20/ F.ENGELS, Anti-Djuring /Anti-Dühring/, Goszpolitizdat 1948, 23-24.1. /lábjegyzet/; vö. K.MARX - F.ENGELS, Szocsinenija /Művei/, 14.köt., 667.1.
- 21/ K.MARX - F.ENGELS, i.m. 1.köt., 221.1. /Magyarul: 224.1./
- 22/ Ua. 2.köt.; 371.1. /kiemelés tölem. - V.V./ /Magyarul: 386-387.1./
- 23/ Ua. Oroszul: 373.1. Magyarul 388.1.
- 24/ Ua. Oroszul: 306-307.1. Magyarul: 319.1.
- 25/ Vö. ua. 471.1. /Magyarul: 491.1./
- 26/ Vö. ua. 1.köt., 316.1. /Magyarul: 333-334.1./

- 27/ P.F. JUDIN, Znacsenie truda I.V. Sztalina po voproszam jazükoznanija dlja razvitija obszesztvennüh nauk /I.V. Sztálin nyelvudományi munkájának jelentősége a társadalmi tudományok fejlődése szempontjából/. Megjelent a "Voproszü dialekticseszko i isztoricseszko materializma v trude I.V. Sztalina "Markszizm i voproszü jazükoznanija" /A dialektikus és történelmi materializmus kérdései I.V. Sztálin "A marxizmus és a nyelvudomány kérdései" c. munkájában/ c. gyűjteményes kötetben, 1941, 2. kiad., 129-130. l. /Magyarul: Szikra 1952, 120. l./
- 28/ K. MARX - F. ENGELS, i. m. 2. köt., 475-476. l. /kiemelés tőlem, - V.V./ /Magyarul: 495. l./
- 29/ G. I. NAAN, Genialnie trudü tovariscsa I.V. Sztalina po jazükoznanija - obrazec ~~trudü~~ trudsjeszko primenenija markszizma v nauke /I.V. Sztálin zseniális nyelvudományi munkái a marxizmus alkotó alkalmazásának mintaképei a tudományban/, megj. "Szovetszkaja Észtionia" 1951. június 19-i számában.
- 30/ N. Ja. MARR, Izbr. rab. /Vál. művek/, 2. köt., 117. l.
- 31/ I. SZTÁLIN, i. m. Oroszul: 30. l. Magyarul 28. l.
- 32/ Uo.
- 33/ Ua. Oroszul: 29-30. l. Magyarul: 27. l.
- 34/ Példaként elég összevetnünk az előljárók kialakulásának és az előljárós szerkezetek fejlődésének törvényszerűségeit a XIII. századi óorosz nyelvből és a XVIII-XX. sz. orosz nyelvéből.
- 35/ I. SZTÁLIN, Voproszü leninizma /A leninizmus kérdései/, 11. kiad., 537. l. /Magyarul: Szikra 1950, 635. l./
- 36/ V. I. LENIN, Filozofsziekie tetradi /Filozófiai füzetek/, 328. l.
- 37/ V. I. LENIN, Szocsinenija /Művei/, 21. köt., 38. l. /Magyarul: Szikra 1951, 43. l./
- 38/ V. I. LENIN, Filozofsziekie tetradi /Filozófiai füzetek/, 239. l.
- 39/ F. ENGELS, Anti-Djuring /Anti-Dühring/, Goszpolitizdat 1948, 63. l. /Magyarul: Szikra 1950, 68. l./
- 40/ Ua. Oroszul: 353. l. Magyarul: 464. l.
- 41/ Vö. I. V. SZTÁLIN, Szocsinenija /Művei/, 1. köt., 309. l. /Magyarul: Szikra 1949, 316. l./

- 42/ Vö. I.V.SZTÁLIN, Voproszű leninizma /A leninizmus kérdései/, 11. kiad., 537.1. /Magyarul: Szikra 1950, 635.1./
- 43/ Uo.
- 44/ I.V.SZTÁLIN, Marksizm i voproszű jazükoznanija /A marxizmus és a nyelvtudomány kérdései/, 21-22.1. /Magyarul: SZTÁLIN, Marxizmus és nyelvtudomány. A nyelvtudomány néhány kérdéséhez. Szikra 1950, 20.1./
- 45/ Ua. Oroszul: 231. Magyarul: 22.1.
- 46/ Ua. Oroszul: 27.1. Magyarul: 25.1.
- 47/ Uo.
- 48/ Pl. az orosz nyelvben az "előjárós eset" kialakulása azal kapcsolatos, hogy a határozói jelentésben vett helyet, időt stb. jelentő szavak megfelelő esetslakjainak előjáró nélküli használata megszűnt; a számnevek kategóriájának kialakulása és fejlődése kapcsolatban áll olyan szavak tárgyi jelentésének elhalásával, mint pjat'öt', seszt'hat', szem'hét', deszjat'tiz' stb. /vagyis a főnevek kategóriájából való kiesésével/; az olyan összetett számnevek kialakulása, mint pl. pjatnadcat'tizenöt', majd utána pjatdeszjat'ötven', valamint új ragozások kifejlődése se kapcsolatos azzal, hogy ezeket többé nem tekintették szókapcsolatnak = pjat na deszjate, pjat deszjat stb.
- 49/ I.SZTÁLIN, imént i.m. Oroszul 28.1. Magyarul: 26.1.
- 50/ Ua. Oroszul: 28-29.1. Magyarul: 26-27. 1.
- 51/ Ua. Oroszul: 29.1. Magyarul: 27.1.
- 52/ Voproszű filozofii /Filozófiai kérdések/ c. lap, 1951/5. sz. 48.1.
- 53/ Bolsevik, 1950/14.sz.julius. /Magyarul:Társadalmi Szemle, 1950/9. sz. 667-684.1./
- 54/ Ua. Oroszul: 33.1. Magyarul: 677.1.
- 55/ Ua. Oroszul 34.1. Magyarul: 679.1.
- 56/ B.BUKANOVSKIJ, Klassziceszkij obrazec ~~tvorcseszko~~gogo marksizma /Az alkotó marxizmus klasszikus mintaképe/, Molotov-város, Zvezda /Csillag/, 1951. június 29.
- 57/ G.MASZLENIKOV, O rabote I.V.Sztalina "Otnoszitelno marksizma v jazükoznanii" /I.V.Sztálin "Marxizmus és nyelvtudomány" c. munkájáról/, Krasznaja Baskirija /Vörös Baskiria/, 1951. június 20. Vö. V. PLATKOVSKIJ hasonló tété-

leivel a "Klasszicseszkiy obrazec tvorcseszkiy markszizma" /Az alkotó marxizmus muntaképe/ c. cikkben, Moszkovszkaja Pravda /Moszkvai Igazság/, 1951. június 20.

- 58/ Bolsevik, 1951/15. sz. 8-20.1. /Magyarul: Társadalmi Szemle, 1952/4. 314. 1./
- 59/ Ua. Oroszul: 12.1. Magyarul: 319.1.
- 60/ Ua. Oroszul. 14.1. Magyarul: 322.1.
- 61/ Ua. Oroszul: 15.1. Magyarul: 323.1.
- 62/ Ua. Oroszul: 16.1. Magyarul: 324.1.
- 63/ Ua. Oroszul: 20.1. Magyarul: 329.1.
- 64/ Vö. R. O. SOR - N. Sz. CSEMODANOV, Vvedenie v jazükovedenie /Bevezetés a nyelvtudományba/, 234.1.
- 65/ Bolsevik, 1951/18. sz. 13.1.
- 66/ II /VIII/ Naucsnaaja szeszszija Insztituta jazükoznanija Akad. Gruzinszkoj SzSszR, poszvjascsennaja godovacsine vühoda v szvet genialnogo truda I. V. Sztalina "Otnoszi- telno markszizma v jazükoznani" Plan rabotü i teziszü dokladov. /A Gruz SzSszK Tud. Akad. Nyelvtudományi Intézetének II. /VIII./ tudományos ülészsaka I. V. Sztalin "Marxizmus és nyelvtudomány." c. munkája megjelenésének évfordulója alkalmából. Munkaterv és az előadások tétélei/. Tbiliszi, 1951, 30-32.1.
- 67/ Ua. 32.1.
- 68/ Voproszü filoszofii /Filozófiai kérdések/, 1951/5. sz.
- 69/ Ua. 1951/4. sz.
- 70/ Ua. 113-114.1.
- 71/ L. V. SCSEBBA, Literaturnüj jazük i puti ego razvitija /Az irodalmi nyelv és fejlődésének utjai/, Szovetszkaja pedagogika /Szovjet Pedagógia/, 1942/3-4. sz., 50-51.1. Vö. V. V. VINOGRADOV, Velikij ruszszkiy jazük /A hatalmas orosz nyelv/, Ogiz 1945. 132-136.1.
- 72/ I. SZTÁLIN, i. m. Oroszul: 22.1. Magyarul: 21.1.
- 73/ Izv. Akad. Nauk SzSszSzR, Otd. lit. i jaz., 1951/3. sz. Magyarul: NyIK, 1951/5. sz.
- 74/ Ua. Oroszul: 247.1. Magyarul 49.1.

- 75/ Ua. Oroszul: 248.1. Magyarul: 50.1.
- 76/ Uo.
- 77/ Ua. Oroszul: 249.1. Magyarul: 50.1.
- 78/ Ua. Oroszul: 250.1. Magyarul: 50.1.
- 79/ Ua. Oroszul: 252.1. Magyarul: 54.1.
- 80/ Ua. Oroszul: 253.1. Magyarul: 55.1.
- 81/ Uo.
- 82/ Ua. Oroszul: 252.1. Magyarul: 55.1.
- 83/ Ua. Oroszul: 252.1. Magyarul: 56.1.
- 84/ Ua. 29. megj. Magyarul: 61.1.
- 85/ I.V.SZTÁLIN, i.m. Oroszul: 28.1. Magyarul: 26.1.
- 86/ V.I.LENIN, Filozofszkie tetradi /Filozófiai füzetek/, 1947, 146.1.
- 87/ I.V.SZTÁLIN, i.m. Oroszul: 24.1. Magyarul: 23.1.
- 88/ F.ENGELS, Anti-Djuring /Anti-Dühring/, 1948, 37.1. /Magyarul: Szikra 1950, 39-40.1./
- 89/ K.MARX, K kritike politicseszkőj ékonomii /A politikai gazdaságtan bírálatahoz/, Goszpolitizdat 1948, 194.1. /Kiemelés tölem. - V.V./
- 90/ I.V.SZTÁLIN, Voproszű leninizma /A leninizmus kérdései/, 11. kiad., 550.1. /Magyarul: Szikra 1950, 651.1./
- 91/ Inosztrannűe jezűki v skole /Idegen nyelvek az iskolában/ 1951, 5. és 6. sz.
- 92/ V.A.ZVEGINCEV, Obscsie i vnutrennie zakonű razvitija jazűka /A nyelvfejlődés általános és belső törvényei/, Inosztr. jaz. v skole, 1951/5. sz. 3.1.
- 93/ Ua. 12.1.
- 94/ Ua. Inosztr. jaz. v skole, 1951/6. sz. 12.1.
- 95/ Ua. 14.1.
- 96/ Ua. 15.1.
- 97/ Ua. 21.1.

- 98/ V.I.LENIN, Filozofszie tetradi /Filozófiai füzetek/,
1947, 146.1.
- 99/ I.V.SZTÁLIN, Voproszú leninizma /A leninizmus kérdései/,
11. kiad., 539.1. /Magyarul: Szikra 1950, 637.1./
- 100/ Voproszú filozofii /Filozófiai Kérdések/, 1949, 1.füzet,
271.1.
- 101/ E.SAPIR, Jazük /Langage/, orosz ford., 1934, 122.1.
- 102/ Ua. 128.1.
- 103/ F. de SAUSSURE, Kursz obszcej lingvisztiki /Cours de
linguistique générale/, Moszkva 1938, 44-45.1.